

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS

TA'LIM VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

PEDAGOGIKA FAKULTETI

“PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA” KAFEDRASI

**JAMOADA O'QUVCHILARNI O'RTOQLIK VA DO'STLIK HISSIDA
TARBIYALASH SHAKL VA USULLARI**

mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bajardi: “Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ish” ta'lim yo'nalishi

bitiruvchisi ._____Normatova Nodira

ILMIY RAHBAR:

Berdiyeva H.B._____

Bitiruv malakaviy ishi kafedradan dastlabki himoyadan o'tdi.

_____sonli bayonnomasi “ _____ ” _____ 2017 yil

TERMIZ – 2017

JAMOADA O'QUVCHILARNI O'RTOQLIK VA DO'STLIK HISSIDA TARBIYALASH SHAKL VA USULLARI

KIRISH

I BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI DO'STLIK, O'RTOQLIK RUHIDA TARBIYALASH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

**2.1. SHarq mutafakkirlari merosida bolalarni o'rtoqlik va do'stlik
ruhida tarbiyalash muammosining yoritilishi**

**1.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hisside
tarbiyalashga o'quvchilar jamoasining ta'siri**

**1.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hisside
tarbiyalashning amaldagi holati**

II BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'RTOQLIK VA DO'STLIK HISSIDA TARBIYALASHNING SHAKL VA USULLARI

**2.1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida xalq ertaklaridan foydalanib
o'rtoqlik va do'stlik tuyg'ularini shakllantirish usullari.**

**2.2. O'quvchilarni o'qish darslari va sinfdan tashqari tarbiyaviy
ishlar jarayonida do'stlik, o'rtoqlik ruhida tarbiyalash yo'llari**

**2.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hisside
tarbiyalashga doir tajriba- sinov ishlari va natijalar tahlili.**

III. Xulosa

IV. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

V. Ilovalar

Kirish

Mavzuning dolzarbligi.

O'zbekiston insonparvar, demokratik, huquqiy davlat tomon borayotgan ayni davrda Vatan va xalq oldida o'z burchlarini anglagan ma'naviy madaniyati yuksak avlodni tarbiyalash asosiy vazifalaridan biriga aylandi. Ayni damda yoshlarni ma'naviy merosga hurmat ruhida tarbiyalash, ularda ma'naviy axloqiy sifatlarni qaror toptirish, an'analar va tarixiy merosimizda sodiqlik ruhida tarbiyalash, insonparvarlik aqidalariga xos fazilatlarni shakllantirish jamiyatning bugungi kungi hayotida bosh va eng dolzarb masalaga aylandi. Zero, birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek: "Jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir".¹

Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarning mazmunan yangilanishini ta'minlamokda. Mazkur davrda fuqarolarning ijtimoiy faol bo'lishlari hamda ularning jamiyat boshqaruvida bevosita ishtirok etishlariga erishish ertangi taraqqiyotni ta'minlovchi muhim omil deya baholandi. Binobarin, ijtimoiy jihatdan faol, mustaqil dunyoqarashga ega va erkin fikrlovchi komil insonlarning sa'yi-harakati tufayli O'zbekiston Respublikasining suveren davlat sifatida jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashi ta'minlanadi. Bu o'rinda O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov quyidagilarni ta'kidlaydi: "Ma'naviyat sohasidagi ishlarimizning pirovard maqsadi iymone'tiqodi butun, irodasi baquvvat, erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirishdir"²

Xalqning madaniy qadriyatlari, ma'naviy me'rosi ming yillar mobaynida SHarq xalqlari uchun qudratli ma'naviyat manbai bulib xizmat qilgan. Uzoq vaqt

¹ Karimov I.A. O'zbekistonning siyosiy- ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. T.O'zbekiston, 1995.-53-bet.

² Юксак маънавият-енгилмас куч, "Маънавият", 2008, 29-бет

davom etgan qattiq mafkuraviy tazyiqqa qaramay, O'zbekiston xalqi avloddan avlodga o'tib kelgan o'z tarixiy va madaniy qadriyatlarini xamda o'ziga xos an'anelarini saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi. Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratib kelingan g'oyat ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga kutarilgan nihoyatda muxim vazifa bo'lib qoldi.

Biz ma'naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o'zlikni anglashning o'sishidan, xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildizlariga qaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb xisoblaymiz. Biz tarixda katta njobiy fazilatlari bilan nom qozongan ulug' bobolarimizdan hamisha ibrat olib yashaymiz. Oilada, maktabda, ko'chakuyda, mahallada, davralarda yoshlarimizni do'st orttirishga chaqiramiz. YOshlikda bog'langan do'stlik iplari mustahkam bo'ladi, uni g'iybat, tuhmat shamollari uza olmaydi. Do'sting bilan bir umrga bog'lanib qolsang, kayfiyating yaxshi bo'lsa uni baham ko'rgani, diqqat bo'lsang uni yozgani do'stingnikiga borasan, mehmon bo'lasan yoki do'sting ham shunday holatlarda senikiga keladi, ko'nglini yozadi. Do'stlik, o'rtoqlik rishtalarining bog'lanishi va mstahkamlanishini ta'minlovchi birmuncha xislatlar -rostgo'ylik, bir-birini o'zaro hurmat qilish va sirdosh bo'lish, o'rtoqlarga doimo g'amxo'r bo'lish kabilarni o'z vaqtida amalga oshirib borsak, bizning o'rtoqligimiz ortib, haqiqiy do'stlik darajasiga ko'tarila oladi, shuning uchun ham do'stlik o'rtoqlikning oliy shaklidir, deb yuritiladi. CHunki do'stlik avvalo o'rtoqlikdan boshlanadi. Kishi o'z o'rtoqlaridan birini boshqalardan ortiqroq sevadi. Uni boshqalardan ko'proq hurmat qiladi, unga nisbatan o'z moyilligini amalda ko'rsatishga intiladi. Ikkinchi tomon ham bu hurmatga hurmat bilan javob berishi ayni muddao bo'ladi. Do'stlar doimo bir-birlaridan maslahat oladilar, bir-birlarnga muntazam yordamlashib turadilar, moddiy va ma'naviy jihatdan bir-birlarini qo'llab-quvvatlaydilar.

Xalqning madaniy qadriyatlari, ma'naviy me'rosi, asori-atiqalari, xalq og'zaki ijodi namunalarida do'stlik va o'rtoqlik hislari ulug'lanib, chin do'stlik, unga sadoqat tuyg'ularining bola shaxsi shakllanishiga ta'siri benihoya kattadir va ular xaq qalbiga yaqinligi, soddaligi bilan ham bola ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Bolalarning intellektual salohiyati esa ishchanlik, mehnatsevarlik, tashkilotchilik, ijodkorlik, tashabbuskorlik kabi sifatlar bilan belgilanib, bu borada ma'naviy qadriyatlar vositasida o'quvchilarda do'stlik va o'rtoqlikni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya mohiyatiga ko'ra inson ongining jamiyat bilan aloqadorligi, jamiyat oldida burchli ekanligi, o'z xulq-atvorini jamiyat taraqqiyoti darajasiga bog'liqligini tushunishi, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy me'yor, ideal hamda talablarni bajarishda mas'uliyatni his etishi, ma'naviy-axloqiy bilimlarning e'tiqodga aylanishi va bu e'tiqodlarning tizimlilik, mustahkam ma'naviy-axloqiy his-tuyg'u va xislatlarni shakllantirish, o'quvchilar tomonidan ma'naviy-axloqiy xulq-atvor jamiyat a'zolariga bo'lgan hurmat-e'tiborni namoyon etuvchi mezonlardan ekanligining anglab etilishi, ma'naviy-axloqiy odatlarning shakllanishi va boshqalardan iborat.

Jamoada o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalash, shu jumladan, turli mavzularda tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda faol ishtirok etishlari ularda jamoa hissi kabi tushunchalar mohiyatini to'g'ri anglash, ma'naviy qadriyatlar vositasida o'quvchilarda do'stlik va o'rtoqlikni tarbiyalash, o'quvchilarda shaxslararo munosabatlarni to'g'ri tashkil etish, ularda do'stona munosabatlarni shakllantirish omillarini aniqlab olishni taqozo etadi. Ushbu muammolarining o'rganilishi bugungi kunning dolzarb muammosidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi o'z tengdoshlari bilan muloqotsiz, ularning hamkorligisiz yashay olmaydi, u faoliyatning barcha turida tengdoshini hurmat qilishga, do'stlik aloqalarini o'rnatishga, xayrihoxlikka, mehr-shavqatga orgatish oson ko'chadi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarni do'stlik, o'rtoqlik ruhida tarbiyalashda o'zbek xalq maqollaridan foydalanish esa insoniy fazilatlarni rivojlantirishda samara beruvchi omillaridan biridir. Bu esa o'z navbatida o'quvchi shaxsida mas'uliyatni his etish, ongli intizomga rioya qilish, o'zaro do'stlik, o'rtoqlik, hamkorlikni tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir. Shu bilan birgalikda boshlang'ich sinflar darsliklarida xalq og'zaki ijodiyotining, xususan, ertaklarning aks etishini o'rganish va ulardan do'stlik, o'rtoqlikka doirlarining o'rni va imkoniyatlarini ham aniqlash zarurdir.

Jamoa va uning shaxs shakllanishidagi o'рни, jamoaning istiqbolini belgilovchi tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish o'quvchilarning ta'lim muassasalari ijtimoiy hayoti, shu jumladan, turli mavzularda tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda faol ishtirok etishlari ularda jamoa hissi kabi tushunchalar mohiyatini to'g'ri anglash o'quvchilarda shaxslararo munosabatlarni to'g'ri tashkil etish, ularda do'stona munosabatlarni shakllantirish omillarini aniklab olishni taqozo etadi. Ushbu muammolarining o'rganilishi bugungi kunning dolzarb muammosidir.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi:

Jamoda o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalash mazmuni, shakl va usullarini ishlab chiqish

Bitiruv malakaviy ishining predmeti: Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashning mazmuni va shakl metodlari.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti:

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalash jarayoni.

Bitiruv malakaviy ishi vazifalari:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalash muammolarini nazariy va amaliy asoslarini o'rgatish va tahlil etish;
2. O'quvchilarda o'rtoqlik va do'stlik hissini tarbiyalashning muammolarining amaldagi holatini o'rganish.
3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashning shakl va metodlari, vositalar tizimini ishlab chiqish va tajribada tekshirish.
4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladigan metodlarini aniqlash va amaliyotga tadbiq etish.

Bitiruv malakaviy ishining metodologik asoslari.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Prezident I.A.Karimovning ta'lim-tarbiya haqidagi asarlari va nutqlari, Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar kontsepsiyasi, O'zbekiston davlatining milliy va ma'naviy qadriyatlari haqidagi farmonlari, hukumatimizning umumiy o'rta ta'lim maktablar haqidagi qarorlari, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qonunlari, boshlang'ich sinflarda topishmoqlarga bag'ishlangan barcha mavzular, mavzuga tegishli ilmiy-pedagogik, metodik manbalarni tashkil etadi.

Bitiruv malakaviy ishining metodlari:

- Ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, pedagogik kuzatuv;
- suhbat, anketa, olingan ma'lumotlarni qayta ishlash va umumlashtirish.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiy yangiligi va nazariy ahamiyati quyidagilarda o'z aksini topgan;

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida **o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashga doir** ishlab chiqilgan uslubiyatning pedagogik samarasi, tajriba- sinov ishlari sinflarida tekshirib ko'rildi.

Bitiruv malakaviy ishining amaliy ahamiyati.

Boshlang'ich ta'lim bo'yicha tavsiyalar, o'quvchilar tarbiyasiga oid ilmiy nazariy ma'ruzalar tayyorlashda jamoada o'quvchilarini tarbiyalash ishlarini takomillashtirishda, ish tajribalarini ommalashtirishda, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilishi. Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikki bob, besh paragraf, xulosa va tavsiyalar, foydalanilgan adabiyotlar, ilovalardan iborat.

I BOB. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI DO'STLIK, O'RTUQLIK RUHIDA TARBIYALASH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

2.1. SHarq mutafakkirlari merosida bolalarni o'rtoqlik va do'stlik ruhida tarbiyalash muammosining yoritilishi

Buyuk mutafakkirlar farzand tarbiyasiga, uning ma'naviyatining rivojlanishiga alohida e'tibor berib kelganlar. SHarqda «Kalila va Dimna», «Qutadg'u bilig», «Guliston va «Bo'ston», «Qissai Rabg'uziy», «Mahbub ul-qulub» va o'ylab qarajak o'nlab durdonalar asrlar mobaynida farzandlar tarbiyasida dastur vazifasini o'tab kelmoqda. Bu g'azina kitoblar necha–necha avlodlarga poklik, rostg'oylik, saxiylik fazilatlarini singdirib borgan sir emas.

SHarq mutafakkirlarining ta'lim – tarbiya, oila va oilaviy tarbiya haqidagi qarashlari, umuminsoniy g'oyalar va islomiy ma'naviyat bilan hamoxangdir. SHarq mutafakkirlarining ilmiy merosida farzand tarbiyasi, odob axloq – normalari, ularda do'stlik va o'rtoqlikni tarbiyalash masalalariga katta e'tibor berilgan. Muhammad ibn Muso al – Xorazmiy, Abu Nasr al – Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, YUsof xos Hojib, Muhammad Sodik Qoshg'ariy, Kaykovus, Xusayn Voiz Koshifiy, So'fi Ollayor, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlarning qator asarlarida oilada bolalarning ma'naviy – axloqiy tarbiyasi masalalari o'rta qo'yilgan va ularni hal etish yullari ko'rsatib berilgan.

Hozirgi katta o'zgarishlar davrida ta'lim-tarbiya oldiga juda muhim vazifalar qo'yilgan. Bu vazifalarni amalga oshirishda o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy yetukligini oshirish, o'zlikni anglashga qaratilgan madaniy merosimiz

bilan tanishtirish muhim o'rin tutadi.

Axloq va axloqiy tarbiya masalasi xalqimizning o'tmish merosimizda ham, bugungi kundagidek asosiy dolzarb mavzu bo'lgan. Chunki, qaysi jamiyatda, qaysi tuzumda bo'lmasin, agar jamiyat a'zolari axloqan barkamol shaxslar bo'lmas, jamiyat taraqqiyoti inqirozga uchraydi. Ilmiy bilimlarning istagan tarmog'ining rivojlanishi o'tmishning shu sohadagi merosi bilan qay darajada boyitilganligiga ko'p jihatdan bog'liqdir. Bu haqiqat pedagogika fani uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Hozirgi ta'lim-tarbiya tizimi oldiga bola shaxsini barkamol kamol toptirish vazifasini qo'yilganekan, bunda bolaning shaxsning odamlar bilan bo'ladigan aloqalari do'stlik, o'rtoqlik, hamkorlik, hamdardlik, mehr oqibat, insonparvarlik, hurmat kabi munosabatga asoslanishiga e'tibor berish lozimdir.

Shuning uchun bola shaxsida bu fazilatga ilk bolalik davrlaridanoq, maktablarda esa boshlang'ich sinflardab boshlaboq asos solinishi muhimdir. Do'stlik, o'rtoqlikni tarbiyalash muammosi axloqiy tarbiya, shaxsning turli xil munosabatlari o'z ifodasini topadi. Bu munosabatlar shaxsning mehnatga, jamiyatga, hayotga, ota-ona, qarindosh-urug', tengdoshlarga bo'lgan axloqiy munosabatlarida o'z aksini topadi va odamning ma'naviy dunyosini ifodalaydi.

Do'stlik, o'rtoqlik axloqiy fazilat sifatida axloq nazariyasi rivoji bilan bog'liq bo'lib, uning muhim manbalaridan biri xalq pedagogikasi durdonalari deyish mumkin.

Insoniyat qadim-qadimdan har qanday odam qalbida e'tiqodga ishonch, o'zining haqligiga qiyinchiliklarni yenga olishiga ishonch borligini anglagan. Odamlarni shu il fazilatlar bir-biriga yaqinlashtirgan, faoliyat, qiziqish va turli his, ehtiyojlarning uyg'unligi, ular o'rtasida qalb yaqinligini, hamkorlik qilishni, hamdardlikni, mehr-oqibatni yuzaga keltirgan. O'zaro shu xildagi aloqalar shaxs ma'naviy dunyosini boyitadi. Kishining o'zi axloqiy qiyofasini, boshqa odamlarga bo'lgan munosabatida namoyish qiladi, bu uning kechinmalarini, ehtiyojlarini, amal qiladigan qadriyatlarini, axloqiy tushunchalarini,

tasavvurlarini namoyish qiladi. Axloqiy kamolot uchun zarur bo'lgan fazilat va sifatlarga juda yoshlikdan boshlab asos solinsagina odatga aylanadi.

Ijtimoiy taraqqiyotning hamma bosqichlarida xalq tinchlik, hamkorlik, hamjihatlikka intilgan va buning omili sifatid aodamlarning o'zaro do'stligidan foydalangan. Chunki, xalq hamisha o'z tajribasidan kishilar o'rtasidagi do'stlik va ahillik tufayloigina o'z orzularining ro'yobga chiqishi mumkinligini anglagan. Avlodlarning tarbiyaga doir tajribasi faqat bu fanning o'zini

rivojlantirishgagina emas, balki, jamiyatdagi ta'lim-tarbiyaning hozirgi rivojiga ham ta'sir etadi, zero, tarbiya ishi yosh avlodga o'zidan oldingi avlodning bu sohadagi ijtimoiy tajribasini uzatib borish bilan bog'liq holda rivojlanadi.

O'zbek xalqining madaniyati va tarbiyaga doir nazariy va amaliy merosi juda boy va katta tarixga ega. Pedagogik fikr taraqqiyotiga jamiyatdagi ro'y beradigan jarayonlar, fandagi o'zgarishlar, xalq tajribasi o'z ta'sirini o'tkazadi. Bular orasida o'tmish ajdodlarimizning pedagogik ilmiy merosi katta o'rin tutadi. Bugungi mustaqillik sharoitida bu merosni o'rganish, undan ta'lim-tarbiya samarasini oshirishda foydalanish ham nazariy , ham amaliy ahamiyat kasb etadi. O'rta Osiyoda yashab ijod etgan buyuk allomalar Al-Xorazmiy, Beruniy, Firdavsiy, Forobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy,Ulug'bek va boshqalar asarlarida, ular qoldirgan ilmiy meroslarida ma'rifiy-ta'limiy qarashlar tizimi juda keng bo'lib, uning mazmunida odob-axloq, axloqiy tarbiya vazifasi va mazmuniga doir ajoyib fikrlar mavjud. Buyuk mutafakkirlar axloq mazmuniga burch, vijdon, o'zaro munosabat, vatanga sadoqat va vatanparvarlik, do'stlik, o'rtoqlik, birodarlik kabi masalalarni kiritadilar va har birining mazmunini ochib berishadi. Bu o'rinda o'rta asr sharqining fikrlar rivojida mutafakkir Ibn Sinoning xizmatlari benihoya kattadir.Ibn Sino o'zining “ Yaxshilik va yomonlik”, “ Axloq haqida risola” kabi asarlarida insonning kamol topishida axloqiy tarbiya, odatlar va his-tuyg'ularning roli haqidagi fikrlarni bayon etadi. Ibn Sino “Axloq haqida risola” asarida insonning umumiy fazilatlari haqida gapirib, kishilar xulqida yaxshi va yomon odatlarning paydo bo'lish sabablariga

to'xtaladi. Bu asarda iffat, qanoat, saxiylik, shijoat, sabr, muloyimlik, sirni saqlay bilishlik, ilm- ma'rifatli bo'lish, ochiqlik, farosatlilik, do'stlik, vafodorlik, kamtarlik, adolatlilik kabi axloqiy tushunchalarga ta'rif beradi. Ibn Sino axloqiy tushunchalar qatoriga yaxshilik va yomonlik, adolatlilik va adolatsizlik, rohat va uqubat, iffat va surbetlik, baxillik va saxiylik, donolik va johillik, sevgi va nafrat, hamjihatlik, kamtarlik va maqtanchoqlik kabi tushunchalarni kiritadi. Axloqiy xislatlar doimo o'zgarishda bo'ladi, ular tug'ma bo'lmaydi, balki, hayot, sharoit o'zgarishi bilan xulq-atvor ham o'zgarishi mumkinligini eslatib, tarbiyada muhitning ahamiyati katta deb biladi. Ibn Sino insonlarda ezgu niyat, himmat, saxovat, shijoat, adolat, pokizalik, bilimdonlik, irodalilik bilan birga xasislik, yalqovlik, o'g'rilik, aldamchilik, qo'rqqoqlik, ikkiyuzlamachilik, ig'vogarlik, munofiqlik, fisqu-fasod kabi axloqiy xislatlar ham bo'lishligini e'tirof etib, insondagi bu xislatlarni kategoriyalarga ajratadi. His-tuyg'uni idora qilish mumkinligini ta'kidlab, inson ularning hammasini yengishi va o'z imkoniyatlarini ongli sarflashi zarurligini aytadi.

Ibn Sino inson fazilatlaridan quyidagilarni ko'rsatadi. Chunonchi: jasurlik- biror ishni bajarishda kishining jasurligi. Chidamlilik- inson boshiga tushgan yomonlikni to'xtatib turgan quvvat. Aqllilik- biror ishni bajarishda shoshma-shosharlikdan saqlovchi o'zaro munosabat. O'z pedagogik merosida do'stlik, o'rtoqlikka bo'lgan qarashlarini bayon etgan mutafakkirlardan biri Nosir ad-Din at Tusi o'zining "O'quvchiga bilim berish xususidagi qo'llanma" va "O'quvchilarni tarbiyalash to'g'risida" risolalarida axloqiylikning ijobiy va salbiy omillarini talqin qilib, ijobiy axloqiy xislatlar mazmuniga: sabr-toqat, o'zaro yordam va do'stona munosabat, odamiylik, saxiylik, yumshoqlik, olyjjanoblik kabi fazilatlarni, salbiy axloqiy sifatlarga axloqsizlikka olib keladigan yetti quvvat. Ziyraklik- sezgi bergan narsalarning haqiqiy ma'nosini tezlik bilan tushunishga yordam beruvchi quvvat. O'rta asrning qomusiy mutafakkirlaridan biri bo'lgan Abu Nasr Forobiy asarlarida axloq va axloqiylik katta o'rin egallaydi. Uning fikricha tarbiyaning asosiy maqsadi kishilarni ezgu ishlar qilishga yo'llashdan iborat.. Yaxshi niyat orqali haqiqiy saodat tomon

yetaklanadi. Xuddi Aflotun kabi Forobiy ham ezgu niyatli kishilar qalbi oxir-oqibat moddiy qobiqlardan xalos bo'lib, abadiy mustaqil bo'lib qolishiga ishonadi. Forobiyning fikricha, inson bilim va tajribaga ega bo'lgunga qadar ko'p narsalar haqida mushohada qiladi, ko'pini inkor qiladi, noto'g'ri deb topadi. Ilmli va tajribali bo'lgach esa oz fikrlarini o'zgartiradi, avvalgi qarashlaridan qaytadi, ilgarilari chin hayratga solmagan narsalardan endilikda hayratlanadi. Forobiyning ma'naviy-ruhiy, axloqiy masalalar, kishilar ortasidagi do'stlik, o'zaro munosabat, hamjihatlik haqida o'zining "Fozil odamlar shahri" asrida Har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oily darajadagi yetuklikka erishmog'i uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kirita olmaydi va ularga ega bo'lishi uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi deb hisoblaydi.

Alloma inson jamoasini katta-kichikligi nuqtai-nazaridan uch turga bo'ladi va ularni taqqoslab, qayerda ma'rifat, adolat, o'rtoqlik, do'stlik va hamjihatlik bo'lsa, unday jamoani yetuk fazilatli jamoa darajasiga ko'tarilishini ko'rsatadi.

Do'stlik, o'rtoqlik, shirinsuxanlik masalalari so'z mulkining darg'alaridan biri Abdurahmon Jomiy asarlari mazmunida ham keng bayon etilgan. Jomiy shirinsuxanlikning eng yaxshi alomatlaridan biri rost gapirishdir, rostlikni kishi o'ziga bezak qilib olishi kerak, deb hisoblaydi. Masalan:

Sozni aytsang rostlikni aylagin odat,

Qidirma rostlikdan yaxshiroq ziynat.

Uningcha, bu odamlar munosabatining muhim talabi va inson shaxsining bezagidir:

Rostlikdan yaxshiroq ziynatni qachon,

Qayda ko'rди ekan biror bilimdon?

Inson o'zida bor narsasini do'stlar bilan baham ko'rmog'i, saxiylik va muruvvat ko'rsatishi, xasislik bilan yig'ilgan narsa odamga nasib etmasligini ta'kidlab:

Harsa kirsа himmatli mard qo'liga,

Sochar do'stlar oyog'iga barchasin.

O'zi o'lgach dushmanlari bo'lishar,

Xasis kishi terib yiqqan narsasin,- deydi.

Beminnat, beg'araz ko'rsatilgan saxiylikni podsho muruvvatidan ham yuqoriga qo'yadi:

Agar uyidan chiqarib bersa,

Boru yo'q yarimta nonini gado,

Yarim xazinasin bergan podshodan,

Saxiylik bobida shu gado a'lo.

Ayniqsa, yosh avlod dunyoqarashininh takomillashuvida, kamolotining tarkib topishida do'stlikning ahamiyatini, do'stlarning bir-biriga mehru-muhabbati, sadoqatini har narsadan yuqori qo'yadi va har kimning o'ziga munosib do'sti bo'lishi kerak deydi:

Chin do'st ul- do'stligi oshaversa gar,

Do'stdan yomonlik ko'rganida ham,

Boshiga ming jafo toshi yog'ilsa,

Mehr uyi u toshdan bo'lur mustahkam.

Haqiqiy inson hech vaqt do'stini og'ir ahvolga solib qo'ymaydi, u bilan hamdard bo'ladi, unga yomonlikni ravo ko'rmaydi, hatto kerak bo'lganda jonini ham ayamaydi:

Do'st u kishi erurki, yoring, g'amxo'ring bo'lsin,

Qalbi hamisha do'stlik yog'dulariga to'lsin.

Tushganda boshga mushkul, bo'lsin, senga madadkor Nasihat-la qaytarsin yomon yo'ldan, u zinhor. Haqiqiy do'stning vazifasi birinchidan do'stning kamchiliklarini bartaraf qilish, unga yaxshi xulqiy sifatlarni egallashida yordam berish, ikkinchidan esa, do'stlarning aybini o'ziga aytishi lozim, begonalar oldida aytib, uni mulzam qilish yaramaydi. Hayotda shunday soxta do'stlar uchraydiki, birovdan foyda olishni ko'zlab, boylikka uchrab do'st bo'lishga intiladi. "Dunyoda bir narsa evaziga yoki biror narsa g'araziga do'stlik qilgan kishidan ko'ra xunukroq narsa yo'q"- deb, bunday do'stlikni qattiq qoralaydi, qiyin

damlarda yordam berishga otlangan, do'stlikning hamma qonun-qoidalariga ravo qilgan haqiqiy do'stni maqtaydi va do'st bu insonning yomon kunida tayanch, madadkor ekanligini e'tirof etib, faqat haqiqiy do'st shu asnoda bilinishini va sinovdan o'tishini, yaxshi kunda, turmushining betashvish va osoyishta o'tayotgan farovon va shodunxurramlik onlarida o'zini do'st deguvchilar g'oyat ko'p bo'lishini ta'riflab:

Dil, agar nogahon g'amga uchrasang
G'amxo'r do'sting bo'lsa u g'am emasdur,
Kulfat kuni sodiq do'stlaring kerak,
Baxtli kunda do'stlar hech kam emasdir,- deydi.

Axloq va axloqiylik, insonparvarlik, do'stlik haqida, tarbiyada qaror topgan udumlarga Abu Rayhon Beruniy ham alohida e'tibor beradi. U ilmiy bilimlarsiz inson o'z mohiyatida shubhali bo'lib qolishi mumkinligini, bilim inson uchun oliy quvonch bo'lib, narsalarni qanchalik ko'proq bilishga intilsa, bu ish insonga shunchalik rohat baxsh etishligini ta'kidlaydi. Buyuk olim inson qalbining holati ham uning ilgari bilmagan narsalarni ko'proq bilishga bog'liq, deydi. Forobiyning fikricha, tarbiya saxovat va axloqiy ko'nikmaga asoslanib, faqat vaqt o'tishi bilan shakllanadi. Tarbiyaning vazifasi avvalo, qalb va aqlni ko'pchilik kishilarni buzadigan yaramas xislatlar va tasodifiy xolatlardan asrash, chunki eskirib qolgan udumlardan, yomon odatlar va shu kabilardan iborat deb hisoblaydi va bu qarashlar Forobiy ta'limotini yanada to'ldiradi. O'rta Osiyo va Sharq mutafakkirlari axloq va odob inson husni, o'zaro munosabatlar uchun sog'lom asos ekanligini ko'rsatib, bu munosabatlar do'stlik, o'rtoqlik, mehroqibat kabi fazilatlarda namoyon bo'lishligini ta'kidlaydilar. Bu masala Umar Hayyom uchun ham alohida ahamiyat kasb etadi. U o'z asarlarida axloqiy tarbiya, axloqiylik- yaxshilik va yomonlik bilan ifodalanishini ta'kidlab, bu fazilatlar shaxsda asta-sekin shakllanib borishini ko'rsatadi. Agar inson biron-bir axloqiy fazilatga ega bo'lmas, u buni harakat qilib o'zida vujudga keltirishi, yomon xislatlardan esa o'z irodasi bilan xalos bo'lishi mumkin. Uning fikricha, tarbiyaning maqsadi sog'lom fikr, ziyarak aql va o'tkir zehnga ega bo'lgan

insonni shakllantirishdan iborat. Umar Hayyomning fikricha faqat chuqur zehngina barkamol qalbni qondira oladigan ilhomga erishish va uning yordami bilan yuksak aql-idrok farog'atini hosil qilish mumkin.

Umar Hayyom o'z asarlarida odamlarni hamdardlikka, birlikka va do'stlikka chaqirib:

Do'stlar, inoqlikda bo'lingiz, obod,

Tez-tez diydor ko'rib, eting o'zni shod,- deydi.

O'zaro munosabatda saxiy, mehribon bo'lishni, yomondan yiroq yurishni, do'stlik, sirdoshlik bo'lgani holda nokas, yomon odam bilan yaqinlik va sirdoshlikdan foyda yo'q deb ogohlantiradi va sodiq do'stlikni ulug'laydi. gar shunday do'st topsa, uni ehtiyot qilishni, u bilan birga bo'lishni uqtiradi:

Dil uning dardiga to'lsa yaxshidir,

Bosh-yo'lin tuprog'i bo'lsa yaxshidir.

G'am tigin do'st otsa, unga ranjima,

Har narsa do'stingdan kelsay yaxshidir,- deydi.

Ham o'zaro sir saqlashni, o'z qalbini huda-behudaga duch kelganga ochmaslikni, vafoli do'stni dushmandan farqlay bilishni ta'kidlaydi. O'zbek xalqining sevimli shoiri, so'z mulkining sultoni, buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy xalq og'zaki ijodiga katta hurmat bilan qaragan. Uning "Hazoyinul-maoniy", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Sab' ai-sayyor", "Saddi Iskandariy", "Mahbubul-qulub", "Lison ut-tayr" kabi o'lmas asarlarida boshqa manbalar bilan bir qatorda xalq rivoyatlari, maqollari, qo'shiqlaridan keng foydalangan. Shuningdek, ulug' davlat arbobi Alisher Navoiy o'zining juda ko'p asarlarida do'stlik va o'rtoqlikni, kamtarlik va rostgo'ylikni, tenglik va hamjihatlikni, bir-biriga o'zaro yordam qilish va mehribonlikni, vatanparvarlikni va shu kabi insoniy fazilatlarni ulug'laydi.

Uning o'zi ham umr bo'yi kishilarga qo'ridan kelgancha yordam berdi. Alisher Navoiy hamjihatlikka yot bo'lgan dimog'dorlik, manfaatparastlik, xudbinlik kabi salbiy xususiyatlarga qsarshi kurashdi. U hech bir inson boshqalar bilan do'st, inoq, hamjihat bo'lib yashamaguncha o'zining orzu niyatlariga erisha

olmaydi, deb uqtirdi va odamning baxti molu dunyoda emas, balki, do'stlikda, ularning ko'pligida deb biladi:

Bo'lma dunyo do'st, agar istar esang osudalik,
Lek har ne qilsalar bo'l ahli dunyo birla do'st,
Deb xitob qiladi.

Navoiy do'stlashishdan oldin do'stlikning ma'nosini tushunib yetishga, do'stga vafo qilish, mehribonlik qilib, unga hamdard va hamfikir bo'lishni, ayrimlarga no'xshab molu-dunyo ilinjida do'stlashgan kishining "shirin" so'ziga aldanib qolmaslik uchun xushomadgo'y, laganbardor kishilardan uzoq bo'lishni ta'kidlab, bunday odamning do'stligi munofiqlikka asoslangan soxta ekanligini o'z asarlari mazmunida qayta-qayta sharhlaydi. Hamjihat yashash, adivat va dushmanlikdan xazar qilish, o'zaro do'st, birodar bo'lib inoq yashashga da'vat etadi va yolg'izlik kishiga ma'naviy azob beradi deydi:

Fard kishi davrida topmas navo,
Yolg'iz ovchidan kim eshitmish sado.

Navoiyning fikricha, yolg'iz odamning hayotdan lazzatlanishi qiyin, shuning uchun do'st, birodar, hamjihat yashash bilan bir-biriga foyda keltirishi, boshqalarga qilgan yaxshiligi, do'stga sadoqatining nafini o'zi ham ko'radi. Ko'rinib turibiki, inson hayotining bezagi do'stsir. Shuning uchun xalqimiz "Dostsiz boshim, tuzsiz oshim" deb bejiz aytmagan. Buni mutafakkirlarimiz yaxshi bilgan va o'z asarlarida unga alohida e'tibor berishgan desak xato bo'lmas. Do'st tanlashda ehtiyot bo'lish, dushmanga sir boy bermaslik, uni bechora sanamaslik haqida Shayx Sa'diy aytadi: Pashshalar qutirsa yo'g'on jussali,

Filni ham qulatib g'amga soladi.
O'zaro birlashsa agar chumoli,
Shering terisini shilib oladi.

Yusuf Xos Hojib esa bu haqda shunday deydi:
Dushmanni zaif deb uzoq g'ofil bo'lma,
Nega qo'rqayin, deb so'z bilan kerilma.

Ahmad Donish esa o'zining asarlarida o'zining do'stlari ko'pligi, ularning yaxshi maslahatlari bilan o'z asarlarini yozganligini hamda chin do'stlar xotirasiga bag'ishlanganligini ta'kidlagan. "Navodirul vaqoye" asaridagi ko'pgina hikoyalar do'stlik, o'rtoqlik, hamjihatlikning turmushdagi rolini ko'rsatib berishga qaratilgandir.

Ahmad Donishning kishilar o'rtasidagi do'stlik, o'rtoqlik va hamjihatlik g'oyalarini taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy to'ldiradi va o'z nuqtai-nazarini „Turkiy Guliston yoxud axloq“ asarining "Munislik" bo'limida bayon qiladi:

"Munislik deb har kim o'z tengi, maslakdoshi bilan ulfat bo'lmoqqa aytilur. Dunyoning lazzati soduq do'st ila suhbat qilmoqdan iboratdir.

Yaxshi do'st aybi yoru do'stini,

Ko'zgudek ro'baro'sida so'zlar.

Yomon o'rtoq tarog'cha ming til ila,

Orqadan birmalab, terib so'zlar,- deb ta'riflab yolg'on, bevafo kishidan qochmoqlikni, ulardan do'st chiqmasligini uqtiradi.

Insoniylik, vatanparvarlik, odamga mehr-shafqat, do'stlik, o'rtoqlik munosabatlarining shakllanishi shaxs ongida hosil bo'lgan tushunchalar va ularga mos tarzda harakat qilishgagi odatlarda ko'rinadi. Shunga ko'ra axloqiy hislarga odamning boshqa odamga nisbatan hamdardlik, rahm-shafqat, achinish, u bilan birega xursand bo'lish, quvonish kabilarni kiritish mumkin. Bunday achinish va hamdardlik bildirish va his etish –insonparvarlikning belgisidir. Boshlang'ich sinflarda bolalardagi sheriklik- insonparvarlik, mahr-shafqatshaklida ifodalanadi. Maktabga kelish bilan bolaning muloqot va aloqalari doirasi ancha kengayadi. U o'zini faqat alohida olingan tengdoshi orqaligina emas, balki, sinfdagi bolalar-o'rtoqlari, kattalar-o'qituvchi orqali anglay boshlaydi. Kichik maktab yoshdagi bolalarning do'stlik, o'rtoqlik hislati to'la shakllanmagan, biroq bu xil munosabat uning hayotida muhim rol o'ynaydi.

Chunki, maktabga borgan bolani aqliy mehnatdan ko'ra, tengdoshlari doirasi, kim bilan o'rtoq bo'ladi, o'tiradi, o'ynaydi, ularning davrasi qanchalik bo'ladi- ana shular qiziqtiradi. 7-12 yoshli bola o'z hayotini jamoa hayoti bilan bog'liqligini tasvvur eta olmaydi., aksincha uni ko'proq o'rtog'i, uning hatti-harakati, o'ziga uning munosabati qiziqtirdi. Biroq o'rtog'idagi qaysi fazilat uning qalbini rom qilganligi, qaysi fazilati bezdirayotganligi haqida ongli hisob bera olmaydi. Bugun yaxshi degan o'rtog'i yomon bo'lib qoladi, bunda uning aniq biror ishi, hatti-harakati asos qilib olinadi. O'qituvchining vazifasi bolalarni uyushtirishga xizmat qiladigan faoliyatni tashkil etish, ularni qiziqtiradigan, har birining qiziqishi va ehtiyojiga mos ish turini ntopib berish yo'li bilan ijobiy hissiyotni shakllantirishdan iboratdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida hisning vujudga kelishida ular qalbida doimiy hayajon, his-tuyg'u uyg'otadigan vositalarni ishga solish maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ertaklarni yoqtiradi. Ertak aytib berish yoki, o'qish orqli o'quvchi qalbida, tasavvurida yorqin hodisalarni tiklash, hayajonli tuyg'ularni qo'zg'ash mumkin. Ana shu xil his-tuyg'u uyg'otadigan o'zbek xalq ertaklari orasida "Kenja botir", "Tulki bilan turna", Zumrad va Qimmat, Qaldirg'och va ilon, Xo'roz bilan tulki, Kiyik bilan kadi va boshqa ko'pgina ertaklar mavjud bo'lib, ulardan do'stlik, o'rtoqlik hissini tarbiyalash vositasi sifatida foydalanish tarbiyada yaxshi samara beradi.

Hozirgi kunimiz ta'lim-tarbiyani milliy qadriyatlar asosiga qurish, tarbiyada xalq an'analaridan foydalanishni vazifa qilib qo'ydi. Ular yoshlarning ma'naviy-ruhiy dunosini boyitadi., xulqini ijobiy yo'naltiradi, kishilarning o'zaro munosabatlariga mehr-shafqat, hamdardlik, birlik, saxiylik kabi fazilatlarni kiritish bilan o'zligini anglash ta'minlanadi. Shunga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida do'stlik va o'rtoqlik hislarini tarbiyalashda o'zbek xalq ertaklaridan foydalanish bu ishning samarasini ta'minlaydi.

Bolalarda do'stlik va o'rtoqlikni tarbiyalash masalalari Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o'rin egallaydi. U o'zining qator asarlarida bolaning salomatligi uning tarbiyasi haqida, uning ruxiyatini o'rganish borasida

ko‘plab qimmatbaho fikrlarni yozadi. Ularning hammasi bir butun bo‘lib, muayyan pedagogik qarashlari tizimini tashkil etadi va u ma‘naviy-axloqiy barkamol insonni shakllantirish xaqidagi g‘oyaga boribtaqaladi. Ibn Sinoning “Tarbiya al-Manozil” nomli asarida katta bir boboila va oilaviy tarbiya masalalariga bag‘ishlangan. Ibn Sino oilada bolatarbiyasi murakkab va nozik bo‘lib, uni bolaning yoshligidan boshlab va izchillik bilan olib borish lozimligini uqtiradi. U ona allasining tarbiyaviy ahamiyati xaqida to‘xtalib, “Alla” ikki vazifani bajaradi, deydi. Birinchisi, uni tebratish orqali bolaga jismoniy orom bag‘ishlanadi; ikkinchisi, beshikni bir maromda tebratishdan onaning mehri jo‘sh uradi, bolasiga bo‘lgan muhabbatidan onaning orzu umidi yuksak toridan silqib chiqadi. Bu o‘ziga xos qo‘shiq bola uchun qasidadek yangraydi va u farzandining murg‘ak qalbiga singib boradi.

Ibn Sino bola tarbiyasida oila boshlig‘i otaning roliga alohida e‘tibor beradi. “Agar oilada – deydi u, oila boshlig‘i tajribasizlik , no‘noqlik qilsa va nodon bo‘lsa, u oila a‘zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin”. Bola yaxshi yo‘lga qo‘yilsa, oila baxtli bo‘ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi. Ota-ona kim bo‘lishidan qat‘iy nazar, bu vazifani ma‘suliyat bilan ado etish lozim. Ibn Sino “Tadbiri al-manozil” asarida er va xotinning sifatlarini sanab o‘tadi. Ularning shaxsiy namunalari bola uchun o‘rnak bo‘lib, kelajak taqdirini belgilaydi, muhim axamiyatga ega ekanligini alohida uqtiradi.

Ibn Sino bolani ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashda mehnatsevarlikning roliga alohida urg‘u berib, ota-onalarni farzandlariga nisbatan kasb-hunar o‘rgatishga chaqiradi.

XI – asrda yashab o‘tgan mutafakkir YUsof Xos Hojib o‘zining “Qutadg‘u bilig” asarida bola tarbiyasi haqida to‘xtalib, shunday yozadi “Farzand qanchalik bilimli, aqlli, hushli bo‘lsa, ota-onasining yuzi shunchalik yorug‘ bo‘ladi”. U bola tarbiyasiga otaning ma‘suliyatiga alohida e‘tibor beradi. “Kimning o‘g‘il-qizi erka bo‘lsa, deb yozadi u unga kishining o‘zi mungli bo‘lib yashaydi. Ota bolani kichikligidabebosh qilib qo‘ysa bolada gunoh yo‘q, barcha jaf o‘zida;

o'g'il-qizning xulq atvori yaramas bo'lsa, bu yaramas ishni ota-ona qilgan bo'ladi. Ota bolalarni nazorat qilib, turli hunarlarni o'rgatsa, ular ulg'aygach, o'g'il qizim bor deb sevinadi; o'g'il-qizga hunar va bilim o'rgatish kerak, toki bu hunar bilan ularning fe'l-atvori go'zal bo'lsin". YUsof Xos Hojib o'z asarida shunday masalani o'rta tashlaydiki, ular bola tarbiyasi uchun madhiyadek yangraydi. Mutafakkir insoniylik deganda olijanob fazilatlarga ega axloqiy barkamollikni nazarda tutadi. Zero axloqiy kamolot insonning butun hayoti va faoliyatining birlamchi asosidir.

SHoir jumladan shunday deb yozadi: " Kishining odobi yaxshi va axloqi to'g'ri bo'lsa, u kishi maqsadiga etadi va baxt unga kulib boqadi, chunki yaxshi axloq jamiki yaxshiliklarning zaminidir".

Ota-bobolarimiz do'stlikni yuqori darajada qadrlashgan. Do'sti yo'q odamni qurigan daraxtga, jisman mavjud bo'lsa ham qalbini o'xshatishgan. Do'sti ko'p odamni hurmat qilishgan. Do'st orttirish uchun mehnat qilish, birovlarining yukini ko'tarib mushkulini oson qilish kerakligini uqtirishgan.

Rivoyat. Ulug' shoir Alisher Navoiyning Pahlavon Muhammad degan shogirdi ham do'sti bor ekan. SHoir uni juda yaxshi ko'rar, shogirdi bo'lsa ham qadr don, sirdosh do'sti, deb bilar ekan. Kunlardan bir kuni Pahlavon Muhammad kichik bir gunoh qilib qo'yib, shu tufayli Sulton Husaynning qattiq g'azabiga uchrabdi. Voqea bunday bo'libdi: Sulton Husayn g'azab otiga minib turgan bir paytda Pahlavon Muhammadning gunoh ish qilib qo'yanini etkazishibdi. Husayn Boyqaro:

- Pahlavonning soqol-mo'ylovini qirib tashlanglar, so'ng kaltadum libos kiydirib, ko'cha-ko'yda sazoyi qilinglar, - deb buyruq beribdi.

Pahlavonning bunday jazoga giriftor bo'lganini Alisher Navoiyga aytishibdi. Navoiy, agar bu jazo amalga oshirilsa, Pahlavon Muhammadning izzat-nafsi kamsitilib, u bunga chiday olmasligini anglab, uni bunday sharmandalikdan qutqazish harakatiga tushibdi. Tezlikda Husayn Boyqaro huzuriga etib borib:

- Sultoni bokaram, ma'lumingizki, men va Pahlavon Muhammad yoshligimizdan bir xil kiyinamiz, birga soqolmo'ylov qo'yib, do'st-birodar bo'lib yuramiz. U boshqa kiyinib, men boshqa kiyib yursam, o'rtadagi ahd buzilib, gapimiz tuzsiz, o'zimiz subutsiz bo'lib qolarniz. Buyursangiz, mening soqolmo'ylovlarimni qirsinlar, menga ham huddi Pahlavon Muhammadga berilgandek kalta libos kiygizilib, do'stim bilan birga sazoyi qilsinlar, - debdi.

Navoiyning shogirdi hamda do'stiga bo'lgan sadoqatini, mehr-oqibatini ko'rgan Husayn Boyqaro g'azabidan tushib qolganini o'zi ham bilmay qolibdi va:

- Pahlavonning gunohidan o'tdim, jazo qoldirilsin, - deb farmon beribdi.

Biz tarixda katta njobiy fazilatlari bilann kom qozongan ulug' bobolarimizdan hamisha ibrat olib yashaymiz. Oilada, maktabda, ko'cha-kuyda, mahallada, davralarda yoshlarimizni do'st orttirishga chaqiramiz. YOshlikda bog'langan do'stlik iplari mustahkam bo'ladi, uni o'iybat, tuhmat shamollari uza olmaydi. Do'sting bilan bir umrga bo'lanib qolsang, kayfiyating yaxshi bo'lsa uni baham ko'rgani, diqqat bo'lsang uni yozgani do'stingnikiga borasan, mehmon bo'lasan yoki do'sting ham shunday holatlarda senikiga keladi, ko'nglini yozadi.

O'zbekiston xalq shoiri Erkin Vohidovning "Do'st bilan obod uying" g'azalida bu haqda ajoyib fikrlar bor.

1. Haqiqiy do'stlik - bunda do'stlar har qanday sharoitda, jumladan hayotda yuz bergan eng og'ir damlarda ham birga bo'ladilar.
2. Boylik, amal-daraja tufayli bogiangan do'stlik.
3. YAgona maqsad va g'oyaviy birlik asosidagi do'stlik. Bulardan birinchi va uchinchi mustahkam, haqiqiy va buzilmas, ikkinchisi esa, muvaqqat va mustahkam bo'lmagan, soxta do'stlik ekanini ta'kidlaydi.

O'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatyshda izchillikka rioya qilish, muomalani avvalgicha davom ettirish va bir xil- talab qo'yish muvaffaqiyat qozonishning eng muhim shartlaridan biridir. Afsuski, amalda ba'zan oila maktabning talablarini

qo‘llab-quvvatlamaydigina emas, balki o‘quvchiga teskari ta‘sir ko‘rsatadi. O‘qituvchilar orasida ham talabalarning bir xilligi hamisha ta‘minlanavermaydi. Tarbiya uzoq muddatli, murakkab jarayon bo‘lib, unda ota-ona, o‘qituvchi, jamoatchilik va boshqalar qatnashadilar. SHu sababli ularning ishida izchillik va davomiylik bo‘lishiga rioya etish, o‘quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini, tarbiya usullari va shakllarini o‘z vaqtida aniqlab olish juda muhimdir.

YUsof Xos Hojib o‘zining “ Qutadg‘u bilig ” asarida ilgari surgan asosiy g‘oyalardan biri bu shaxsning axloqiy kamoloti va ma‘naviy yuksakligi masalasidir.

Mutafakkirning fikricha,el-yurt gullab yashnashi ,jamiyatning ravnaq topishi,shu jamiyat a‘zolari,xususan hokim bilan fuqarolar o‘rtasidagi ijtimoiy-axloqiy munosabatlarning yuksakligi bilan belgilanadi.

Bundan tashqari,shoir ta‘kidlashicha el-yurt farovonligi va axloqiy kamoloti faqat etuk fazilatli hokimning yo bir kishining faoliyatiga bog‘liq emas.

YUsof Xos Hojib o‘z davridagi ijtimoiy tabaqalar,guruhlarning axloqiy xatti- harakati,hayot tarzi,kasb-kori,ruhiyati haqida batafsil fikr yuritadi. Jumladan, shoir xatti-harakatlar,qusur va kamchiliklar haqida shunday deydi:

-YArmas qiliqli kishidan omad ham yuz o‘giradi,u g‘amga giriftor bo‘ladi.Andishali va xulqli pokiza kishilar soflikka intiladi.

Andishasiz bo‘lsa,u nuqsonli,nopokdir.SHoshilmoq,engil-elpi ishlarni qilmoqning oqibati zahmatli bo‘ladi.Bunday noloyiq odat,ko‘pchilikka bosh bo‘lgan kishilarda bo‘lsa,ularning yuzi bo‘lmaydi,obro‘si to‘kiladi.

YUsof Xos Hojib bolalar tarbiyasini juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madorni, tandan quvvatni, ko‘zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Uning ta‘kidlashicha agar insonning o‘zida go‘zal fazilatlar bo‘lsa, ularni boshqalarga o‘rgatish lozim. Lekin odob- axloq, rasm-rusm, odat va irodani hosil qilish uchun zo‘r kuch va nasihat kerak bo‘ladi. Odam bolasi shu yorug‘ olamda ezgulik qilish uchun yaratilgan. SHunga ko‘ra uni tarbiyalashdan maqsad uning ongiga odamlar uchun yaxshilik qilish uchun ezgulik tuyg‘usini singdirishdan iborat. Bu oliyjanob vazifanibajarish esa ota-onaning zimmasidadir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashga o'quvchilar jamoasining ta'siri

Jamoa va uning shaxs shakllanishidagi o'рни, jamoaning istiqbolini belgilovchi tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish o'quvchilarning ta'lim muassasalari ijtimoiy hayoti, shu jumladan, turli mavzularda tashkil etiladigan ma'naviy-

ma'rifiy tadbirlarda faol ishtirok etishlari ularda jamoa hissi kabi tushunchalar mohiyatini to'g'ri anglash o'quvchilarda shaxslararo munosabatlarni to'g'ri tashkil etish, ularda do'stona munosabatlarni shakllantirish omillarini aniklab olishni taqozo etadi. Ma'lumki shaxs shakllanishiga bir qancha omillar ta'sir ko'rsatadi. Jumladan ijtimoiy muhit sifatida jamoaning bola shaxsi shakllanishidagi ahamiyati benihoya kattadir. Chunki uyushgan, ahil, inoq jamoa bolaga katta tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, sinf rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dastavval bolalarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklarni, o'zlarini darsda qanday tutishlarni, o'zlarini darsda qanday tutishlarni, uy vazifalarni sidqidildan bajarishlarni yoki bajarmasliklarni aniqlaydi. Shu o'rinda birinchi prezidentimiz I. A. Karimov: "Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini yaratishdek ma'suliyatli vazifani ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatli kasb egalariga suyanamiz va tayanamiz..."³ deya o'qituvchi va murabbiylarga katta ishonch bildiradilar.

Jamoaning rivojlanishining eng ishonchli usuli – o'quvchilarni ular bilan darsda, darsdan tashqarida o'zaro faol hamkorlik qilish jarayonida ko'zatishtan iboratdir. Maxsus diagnostik usullar. Masalan: anketa, tarqatish, pedagogik vaziyatlarni vujudga keltirish, boshqalardan ham foydalanish mumkin. Lekin, bu usullar guruhni juda ehtiyotkorlik bilan katta pedagogik odobi bilan qo'llash lozim. O'quvchilarni o'rganishning har bir usuli ayni vaqtda tarbiya usuli ham ekanligi o'qituvchilar uchun qonun bo'lishi kerak.

Zamonaviy sinf rahbar o'quvchidar yomon xulq-atvorining, past o'zlashtirishning sabablarini puxta o'rganadi. Bunda o'quvchining sinfdoshlari bilan munosabatlari, bu munosabatlarning ma'naviy asoslari eng muhim masalalardan biridir. Jamoa munosabatlari – dastavval muayyan maqsadlarga

³ Юксак маънавият-енгилмас куч, "Маънавият" 2008, 130 бет

asoslangan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlar yo'naltirib turadigan o'zaro ma'suliyatli munosabatlardir.

Jamoa tashkil etganda o'quvchilar muhitida mavjud bo'lgan haqiqiy guruhlarni tutish, bir-biriga va o'zaro do'stlashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhlarni xususiyatlarini ularning yo'nalishi, qiziqishlari, malakasini bilishlari hisobga olish va foydalanish kerak. Jamoa ishni tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xusiyatlarni hisobga olish ishining samaradorligini oshiradi. Ikkinchi tomondan bu hol guruhdagi muammolarni jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomila sohasiga olib kiradi.

Jamoa so'zi lotincha "kollektivus" so'zining tarjimasi bo'lib, yoyilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh ma'nolarini anglatadi. Aniqroq aytiladigan bo'lsa, jamoa bu – kishilardan iborat guruh demakdir. Zamonaviy talqinda "Jamoa" tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda kishilarning istalgan tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan, ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, xo'jalik jamoasi va hokazo). Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. CHunonchi, o'quvchi (tarbiyalanuvchi) larning birlashmasi o'ziga xos muhim belgilarga egadir. Quyida jamoa va uning xususiyatlari (belgilari) borasida so'z yuritimiz.

Jamoa va jamoa orqali tarbiyalash tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. SHaxsni shakllantirishda jamoaning etakchi ahamiyati to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoada, uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning jamoa bilan birgalikda rivojlanishini ta'minlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisoblab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga egadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning etarli darajada uyushgan har qanday guruhidan ajratib turadi.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisoblanadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatlarining barcha me'yorlari o'z ifodasini topadi. Zero, jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatlar tizimida namoyon bo'lar ekan, jamoa va

ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishida o‘zaro birlik, uzviy maqsadga muvofiq tashkil etadi.

SHu bois, jamoa hayotning bir (yagona) maqsadga qaratilganligi va ijtimoiy-o‘oyaviy yo‘nalganligi uning etakchi belgisi sanaladi.

Har bir jamoa boshqa bir jamoalar bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Uning har bir a‘zosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o‘z jamoasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoani tushunish, uni his etish hamda shaxsni shallantirishdagi o‘rni va rolini to‘o‘ri baholay olish umumiy va xususiy (shaxsiy) maqsadning qiziqishi, ehtiyoj va faoliyatning birligini namoyon etadi, hamda bo‘linishiga yo‘l qo‘ymaydi.

Har bir jamoa o‘z-o‘zini boshqarish organiga ega va umummilliy jamoaning uzviy qismi sanaladi. SHuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatlari orqali umummilliy jamoa bilan boo‘lanadi. Ijtimoiy jamiyatning ehtiyojini qondirishga yo‘naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-o‘oyaviy yo‘nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o‘z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir.

Jamoa xususiyatini aniqlash kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o‘rnata olishdagi usuli, ya’ni jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisoblanadi. Pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa faoliyati natijasida jamoa a‘zolari o‘rtasida ishchanlik, bir-biri uchun o‘amxo‘rlik, o‘zaro yordam, jamoa manfaati uchun javobgarlik hissi qaror topadi. Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun mas’uliyat hissini uyo‘ota borib, jamoa a‘zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, jamoaga Hurmat hissini paydo bo‘lishiga ko‘maklashadi, jamoa bilan munosabatda bo‘lish ehtiyojini oshiradi, jamoa a‘zolari o‘rtasida o‘zaro ruhiy yaqinlik, hissiy birlik (bir-birini yoqtirish) yuzaga keladi. Ushbu munosabat ko‘pincha o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladi hamda ular pedagogik ta’sir ko‘rsatish uchun qo‘l keladi. Ruhiy va hissiy birlik jamoa a‘zolarining birgalikdagi faoliyatini mazmuniga ular orasidagi hosil bo‘lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog‘liqdir.

Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko‘rinishlarini amalga oshirish uchun zarur bo‘ladigan tashkiliy jihatlari ko‘zda tutiladi. Mazkur tuzilma bir tomondan, jamoa a‘zolari qo‘yilgan ishchanlik munosabatlarini ifoda etsa, ikkinchi tomondan, rahbarlik vazifasini bajaruvchi tarbiyachilar hamda jamoa a‘zolari o‘rtasidagi mavjud boshqarish munosabatlari mazmunini ifoda etadi.

Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a‘zolari o‘rtasidagi shaxslararo ma‘naviy, psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhni tashkil etuvchi ayrim a‘zolar o‘rtasidagi tanlash munosabatlari mazmunini ifodalaydi. Jamoaning har bir a‘zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o‘rinni egallaydi. Tarbiyalanuvchi shaxsning jamoadagi o‘rni uning shakllanish jarayoniga ta‘sir ko‘rsatadi. Maktab yoki sinfdagi rasmiy va norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvofiq bo‘lganda, jamoaning rasmiy etakchilari norasmiy munosabatlar tizimida ko‘zga tashlangan o‘rinni egallagan holdagina u chinakam jamoa bo‘la oladi. SHuningdek, norasmiy guruhlar (mikroguruhlar) umumjamoa ijtimoiy manfaatlari uchun kurashuvchi guruhlar bo‘lgandagina jamoa o‘zini chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin.

YAshash joylarida o‘zaro birikkan bolalar guruhleri qanchalik ahil va inoq munosabat zaminida tashkil topgan bo‘lmasin, haqiqiy jamoa bo‘la olmaydi. CHinakam jamoa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olishi, jamoa a‘zolari o‘rtasida ijtimoiy ahamiyatli faoliyat, maqsad, ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabatlarni o‘rnata olishi lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga pedagogik rahbarlikning bo‘lishidir.

SHunday qilib, jamoa-kishilarning shunday muayyan guruhi bo‘lib, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan umumiy maqsad hamda mazkur maqsadni amalga oshirish uchun yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil etadi. Ushbu guruh a‘zolari o‘zaro birlik, a‘zolarining munosabatlar jarayonidagi tengligi asosida unga rahbarlik qilish va bir-biriga bo‘ysunishi, shuningdek, jamoa oldidagi javobgarligi asosida muayyan faoliyatni olib boradilar.

Jamoa va uni shakllantirish pedagogik faoliyatning maqsadi hisoblanadi. Namuna ko'rsatish uni shakllantirish vositasi bo'lib, uning yordamida jamoaning barcha yoki har bir a'zosini tarbiyalash yaxshi samara beradi.

Jamoaning etakchi tarbiyaviy vazifasi shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni hosil qilish, mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir.

Umumiy o'rta ta'lim hamda yangi turdagi ta'lim muassasalarida jamoani shakllantirish mas'uliyatli vazifa sanaladi.

Maktab jamoasi tarkibida eng barqaror bo'g'in-sinflar jamoalari sanaladi. Sinf jamoasi doirasida o'quvchilar o'rtasida mustahkam shaxslararo aloqa va munosabatlar tarkib topadi. Bu bilan sinf jamoasi o'z negizida maktab jamoasining shakllanishi uchun o'ziga xos poydevor vazifasini bajaradi. Maktab jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi bu-ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni tashkil etish, shuningdek, umumiy saylov organlari va umumiy javobgarlik, barcha a'zolarining huquq va burchlari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

Demak, yuksak darajada o'stirilgan jamoa o'zida bir necha xususiyat belgilarni namoyon etadi. Ular quyidagilardir :

1. Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi ;
2. Birgalikdagi umumiy faoliyatning tashkil etilishi;
3. Majburiy mas'uliyatli munosabatning yo'lga qo'yilishi ;
4. Saylangan umumiy rahbariy organga egalik

O'quvchilar jamoasi pedagog-tarbiyachilar hamda bolalardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi, o'z-o'zini nazorat qilish va boshqarish jarayonini tashkil etuvchi mustaqil tizim, shuningdek, o'zining psixologik muhitiga, an'analariга ega guruh hisoblanadi.

Jamoaning ijtimoiy hayot darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, topshiriqlar mazmuni qanchalik qiziqarli, xilma-xil-bo'lsa, jamoada ba'zi qarama-qarshiliklar oson bartaraf etiladi. Topshiriqlar o'quvchilarni yosh xususiyatlariga javob berishi, ularning kuchi etadigan bo'lishi kerak. o'quvchiga kuchi etadigan ishni topshirish ayni vaqtda mavjud qiyinchiliklarni engish imkonini beradi.

+iyinichliklarni engish esa o'z navbatida irodani tarbiyalaydi. O'yin - etakchi faoliyat turidir. U tufayli o'quvchi ruhiyatida muhim o'zgarishlar ro'y beradi, shaxs rivojiga katta ta'sir o'tkazadi. O'yin erkin faoliyat bo'lib, u faqat o'yin natijalaridan iborat emas, balki u o'zidan ham quvonch, ham qanoatlanish hissini keltirib chiqaradi, bolalarda faol, ijodiy, shirin kechinmalar hosii qiladi. O'quvchilar bilan olib boriladigan ishda o'yin usulidan turlicha foydalaniladi. Hozirgi paytda o'yin usullaridan dars jarayonida ham keng foydalanilmoqda va yaxshigina natijalarga erishilmoqda. Sinf rahbarining uslubiy mahorati o'quvchilarni o'yin g'oyasi bilan qiziqтира bilishda, o'yinning mohiyati, qoidalari, talablarini tushunib olishda ularga yordam berishda namoyon bo'ladi. Bolalar bilan birgalikda o'yin uchun zarur bo'lgan hamma narsalarni tayyorlash va ijrochilikni bo'lishda ularda yordam berish lozim. Musobaqalashadigan jamoalarni o'z jismoniy va aqliy tayyorgarligi jihatidan taxminan bir xilda bo'lishiga erishish ayniqsa muhimdir. o'yinda bo'lar-bo'lmasga ma'muriyatchilik qilish, buyruq berish, har qanday ta'qib zararlidir. Bolalarning o'yin faoliyatini tashkil etishda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan o'yinlar mavjudligiga e'tiborni qaratish lozim. SHu bilan birgalikda, shafqatsizlik, dao'allik, ortiqcha zo'riqish va qiziqish holatlarini keltirib chiqaradigan, bolalarning soo'ligiga, tarbiyasiga ziyon etkazadigan ko'ngilochar o'yinlardan ehtiyot bo'lmoq kerak. Ishontirish orqali o'quvchilarning ongi g'oyaviy-axloqiy me'yorlar va tushunchalar bilan boyishiga erishiladi. Ishontirish usuli birinchi navbatda ongga ta'sir etadi, g'oyaviy-axloqiy tushuncha, qarash, baho berishni tarkib toptiradi. Ma'lumki, e'tiqod, qarash, baho berish xatti-harakatlarning axloqiy talqinlariga aylanadi va pirovardida xulq-atvoriga ham ta'sir etadi. o'quvchilarda o'zlari bilib olgan axloqiy talablar darajasida bo'lishga intilish paydo bo'ladi va rivojlanib boradi. Bu intilishni saqlash va mustahkamlashgina emas, balki uni amalga oshishi uchun imkoniyat yaratish muhimdir. O'quvchilarning to'g'ri so'zlari va ularning haqiqiy e'tiqodi, qarashlari, baho berishi, xulq-atvori o'rtasida uzilish paydo bo'lganda ishontirish usulining noto'g'ri qo'llanilishi og'zaki tarbiya xavfini keltirib chiqaradi. Bundan soxtalik, ikkiyuzlamachilik, tilyoo'lamalilik kelib chiqadi, tarbiyaga jiddiy putur

etadi. ular Bulardan tashqari, tarbiyaviy soatlarda, uchrashuvlarda, axloq muammolariga doir bahslarda, kechalarda, o'quvchilar bilan yakkama-yakka suhbatlarda bu usul qo'l keladi. O'quvchilarni faqat sinf rahbarining suhbat va tushuntirishlari yordami bilangina emas, balki ularaing o'z hayotiy tajribalari, kundalik ijodiy faoliyatlari, boshqa kishilar bilan doimiy suratda muomalalari orqali ham tarbiyalash lozim. YAxshi kitob, yuksak g'oyali san'at asari, qiziqarli radio eshittirishlari, oynai jahon ko'rsatuvlari, sinfdan tashqari o'qishni tashkil etish, gazeta va jurnallar o'qishga o'rgatish ham ishontirish maqsadiga xizmat qiladi. Ammo noto'g'ri rag'batlantirishlar ayrim o'quvchilarda va jamoalarda o'z-o'zidan mag'rurlanish, o'z-o'ziga yuqori baho qo'yish, o'rtoqlariga nisbatan hurmatsizlik kabi salbiy xislatlarni tarbiyalashi mumkin. Maqtov, tashakkur, mukofot jamoa a'zolarining fikr-mulohazalariga asoslangan bo'lsagina ko'zda tutilgan maqsadlarga erishiladi. Hozirgi zamon maktabida rarbtlantirish va jazolashni qo'llash bolalar shaxsini hurmat qilishga asoslangan.

Jamoa o'zining har bir a'zosida ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni maqsadga muvofiq ravishda shakllantirib borish jamoa a'zolari orasida barqaror insoniy munosabatlarni tarkib toptirishga yordam beradi.

Jamoada barqaror insoniy munosabatlarning yuzaga kelishining sababi uning a'zolarini yuksak axloqiy mazmunga ega bo'lgan ishlarni tashkil etishda faol ishtirok etishlarining samarasidir.

Jamoaning rivojlanishi – jamoa hayotining qonunidir. Xo'sh, bolalar jamoasining olo'a harakat qilib borishiga nima yordam beradi? Uning rivojlanishiga nima imkon beradi. Bunday kuch istiqboldir. Hayot shuni ko'rsatadiki, kishining kelajakka umid va ishonch bilan intilishi, hayotiy istiqbolini yurtimizning taqdiri bilan boo'lab, mustaqil diyorimizning bugungi jamiyat sharoitida ma'naviy va ma'rifiy qiyofasini yaratishda

Jamoani vujudga keltirish va o'quvchilarni tarbiyalash maqsadi bilan tashkil etiladigan istiqbollari ularning hammasi uchun xarakterli bo'lgan ayrim umumiy xususiyatlarga ega bo'ladi:

Bevosita bolalarning qiziqishiga hamda vazifani bajarish uchunbirgalikda jamoa kurash olib borishning quvonchli manzarasiga asoslangan ishlarning maroqli bo'lishi;

Ishlarning ijtimoiy foydali qimmatini va ularning butun xalqimiz olib borayotgan kurash bilan bog'liqligi;

Istiqbol uchun kurashning borishini aniq tashkil etish;

O'quvchilarda konkret axloqiy sifatlarni tarbiyalashda pedagogik maqsadga muvofiqlik.

Jamoaning rivojlanishi – jamoa hayotining qonunidir. Xo'sh, bolalar jamoasining olo'a harakat qilib borishiga nima yordam beradi? Uning rivojlanishiga nima imkon beradi. Bunday kuch istiqboldir. Hayot shuni ko'rsatadiki, kishining kelajakka umid va ishonch bilan intilishi, hayotiy istiqbolini yurtimizning taqdiri bilan boo'lab, mustaqil diyorimizning bugungi jamiyat sharoitida ma'naviy va ma'rifiy qiyofasini yaratishda hissa qo'shgan kishi va jamoa tobora shakllanib rivojlanib boradi.

Bu intilish va hayotiy istiqbolda kishining ma'naviy va madaniy ehtiyojlarining jami, uning rivojlanganlik darajasi, butun ma'naviy qiyofasi aks etadi. Istiqbolning eng muhim pedagogik xususiyatlaridan biri shuki, degandi A.S.Makarenko, u oldinga qo'yilgan maqsad sifatida bolani istalgan natijaga erishish imkoniyati bilan qiziqtiradi, unda kelajakni barpo etishda qatnashish istagini uyo'otadi. O'uvnoq kayfiyat va olg'a intiluvchilikni vujudga keltiradi.

Pedagogik nuqtai nazardan istiqbol deganda, shaxsni bolalar guruhini, umuman jamoani rivojlantirishning ichki ehtiyojlariga javob beruvchi, uning a'zolarining rivojlanish darajasiga, ularning yosh va individual xususiyatlariga hamda jamiyatimiz vazifalariga mos keladigan vazifalar, maqsadlar, ishlar tushuniladi.

Jamoani vujudga keltirish va o'quvchilarni tarbiyalash maqsadi bilan tashkil etiladigan istiqbollari ularning hammasi uchun xarakterli bo'lgan ayrim umumiy xususiyatlarga ega bo'ladi:

Bevosita bolalarning qiziqishiga hamda vazifani bajarish uchunbirgalikda jamoa kurash olib borishning quvonchli manzarasiga asoslangan ishlarning maroqli bo'lishi;

Ishlarning ijtimoiy foydali qimmatini va ularning butun xalqimiz olib borayotgan kurash bilan bog'liqligi;

Istiqbol uchun kurashning borishini aniq tashkil etish;

O'quvchilarda konkret axloqiy sifatlarni tarbiyalashda pedagogik maqsadga muvofiqlik.

Har xil istiqbollarni tashkil etishdagi asosiy metodik usul bolalarni birorta istiqbolga erishish uchun kurashga tayyorlashdan iboratdir. Bu tayyorgarlikka ish rejalari, loyihalar va hokazolarni muhokama qilish kiradi. So'ngra istiqbol sari harakat qilishga yordam beradigan amaliy ish bajarilishi lozim. Bu ish jamoani tashkil etish va jipslashtirish jarayonidagi eng muhim bosqichlardan biridir. SHunga erishish kerakki, barcha o'quvchilar umumiy faoliyatda ishtirok etsinlar va bu ishtirok etish faol, ijobiy xarakterga ega bo'lsin.

Topshiriqlarni jamoaning barcha a'zolari o'rtasida to'g'ri taqsimlash bolalarni qiziqarli ishlarni bajarishga jalb qilishning asosiy yo'lidir.

Bolalarning aql-idrokigagina emas, balki ularning his-tuyo'ulariga ham ta'sir ko'rsatish uchun har qanday ish aniq tashkil etilishi, chiroyli jihozlanishi kerak. Ayniqsa, bayramlarni chiroyli va tantanali qilib tashkil etmoq kerak. Bu bayramlarda ota-onalar va mehmonlar ishtirok etsalar, bayram davomida bolalar mukofotlansa, musobaqa yakunlari e'lon qilinsa, yaxshi bo'ladi. Bolalarni tayyorgarlik jamoa maqsadga erishish jarayoniga jalb qilishning tarbiyaviy ahamiyati shu jihatdan kattaki, bu yo'l bilan bolalarni maqsadga qaratilgan jamoa axloqiy xulq-atvorni egallashga mashq qildirish uchun shart-sharoit yaratiladi.

Jamoa hayotining me'yori umumiy maqsadga intilishga va qiziqarli ishlar bilan shu'ullanishgagina emas, balki jamoada bolalar o'rtasidagi munosabatlar usuliga ham, ularning tevarak-atrofdagi vaziyatga bo'lgan munosabatlariga, jamoadan tashqaridagi aloqalariga ham bog'liqdir. Har bir maktab o'quvchisida

o'z jamoasi uchun faxrlanish tuyo'usini, shaxsiy qadr-qimmat hissini tarbiyalash zarur.

Mazkur usul va uslublar jamoani shakllantirishga asosiy yo'l va vosita sifatida asos bo'ladi.

Jamoani shakllantirishda jamoa a'zolari va ularning faoliyatlariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi.

Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus, sinfdan tashqari ishlar vaqtidagi, jamoat joylari hamda uydagi xulq-atvor qoidalarini o'z ichiga oladi. Puxta o'ylab qo'yilgan talablari tizimining muntazam amalga oshirilishi maktabda muayyan tartibning o'rnatilishini ta'minlaydi.

Pedagoglar tomonidan qo'yiladigan talablar quyidagi sharoitlardagina ijobiy natija beradi:

Qo'yilayotgan talablar o'quvchi shaxsini hurmat qilish bilan qo'shilishi kerak;

Qo'yilayotgan talablar muayyan maktab yoki sinfdagi mavjud sharoitni hisobga olgan holda qo'yilishi lozim;

Qo'yilayotgan talablar aniq bo'lishi kerak;

O'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyinishi, yurish-turishi hamda muomalasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar ularda ma'naviy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi shart.

O'qituvchi qo'yilayotgan talablar hajmi, tizimini bilibgina qolmasdan, talab qilish metodikasini ham o'zlashtirib olgan bo'lishi kerak.

O'quvchilarni talablar bilan tanishtirish ko'pincha umumiy majlislarda amalga oshiriladi, bunda ta'lim muassasasi direktori yoki o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari istiqbol rejalari va ularni amalga oshirish jarayonidagi talablar mazmuni bilan o'quvchilarni tanishtiradi. Batafsil tanishtirish ayrim hollarda amalda ko'rsatish, keyinroq sinflar bo'yicha, sinf majlislarida, maxsus suhbatlar uyushtirish tarzida amalga oshiriladi.

Xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan talablar bilan tanishtirish mazkur talablar ustida mashq qildirish bilan qo'shib olib borilishi kerak. Xulq-

atvorni tarbiyalash ongni tarbiyalashga qaraganda ancha murakkab ish, o'quvchilar talablar mohiyatini yaxshi anglashi mumkin, biroq aksariyat hollarda ularga rioya qilmaydilar. SHu bois, muntazam ravishda mashq qildirish madaniy xulq-atvorni odatga aylantiradi.

Talablarning qo'yilish jarayonida ularga o'quvchilarning amal qilishi ustidan nazorat o'rnatishi lozim. Nazorat qilib borish turli shakllar yordamida amalga oshiriladi, chunonchi, xulq-atvor jurnalini yuritish, sinfdagi navbatchilik uchun stendda baholarni qayd etib borish va boshqalar. Nazorat haqqoniy va muntazam bo'lishi kerak. Uning natijalaridan o'quvchilarni ogoh etib borish lozim.

a) Jamoani uyushtirish va jipslashtirish unda faollar(aktivlar) ni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Har bir pedagogning jamoani shakllantirish borasidagi harakati jamoaning tayanch yadrosini tanlashdan boshlanadi. Jamoa faollarini shakllantirish jamoaning u yoki bu faoliyatiga nisbatan ehtiyoji mazmunidan kelib chiqadi.

Ishonchli, ishchan faollarini yaratish uchun o'qituvchi o'quvchilar faoliyatini ularning jamoa ishlaridagi ishtiroki, xulq-atvorni kuzatib borishi har bir o'quvchining ijtimoiy faoliyatini tashkil etish layoqatini aniqlashi zarur.

Jamoa faollarini shakllantirishda o'quvchilarning jamoadagi obro'sini ham inobatga olish lozim. Jamoa faoli tarkibini bolalarning o'zlari, albatta, pedagog ishtirokida va rahbarligida tanlasa maqsadga muvofiq bo'ladi. Pedagog jamoa faoli bilan maslahatlashishlar tashkil etadi. Jamoa faollarining har bir a'zosi zimmasiga muayyan vazifa yuklash, ma'lum davrda ana shu vazifalar yuzasidan hisobot berib borishlariga erishish lozim. Pedagog ayni shu faolga oshirilgan talab qo'yadi. O'quvchilar jamoasida faol rahbarligida o'z-o'zini boshqarish jamoa a'zolaridan ayrimlarining boshqasi ustidan ustun kelishiga olib kelmasligi kerak.

SHu bois pedagog faolni maqsadga muvofiq faoliyat yuritishini nazorat qilib borishi lozim.

O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish bu pedagoglar tomonidan tashkil qilinadigan jamoa ishini uyushtirish va boshqarishda o'quvchilarning faol ishtirok

etishidir. O‘z-o‘zini boshqarishning shakllari orasida jamoa a‘zolarining yio‘ilishi, konferensiyasi hamda turli komissiyalar faoliyati muhim o‘rin tutadi.

b) O‘quvchilar jamoasini shakllantirishda an‘analari muhim ahamiyat kasb etadi. Jamoa an‘analari – bu barqarorlashgan odat bo‘lib, ularni jamoa a‘zolari birdek qo‘llab-quvvatlaydilar. Jamoa an‘analari mazmunida munosabatlar xususiyati hamda jamoaning ijtimoiy fikri yorqin ifodalanadi.

Jamoa an‘analari shartli ravishda ikkiga bo‘linadi:

a) kundalik faoliyat an‘analari;

b) bayram an‘analari.

Kundalik faoliyat an‘analari o‘quvchilarning o‘quv faoliyati (o‘zaro yordam turlari) ni mehnat faoliyati (ko‘chatlar o‘tkazish, hasharlar uyushtirish va boshqalar) ni o‘z ichiga oladi.

Bayram an‘analariga turli voqea hodisalar bilan bog‘liq sanalarni nishonlash xususan, “Alifbe bayrami”, "Mustaqillik bayrami", "Navro‘z bayrami", "Xotira va qadrlash kuni" va boshqalar kiradi.

An‘anaviy bayramlar o‘quv muassasalarida turlicha o‘tkaziladi. O‘quvchilar an‘analari mohiyatini anglasalar, ularga nisbatan ongli munosabatda bo‘lsalargina uning ta‘sir kuchi yuqori bo‘ladi.

An‘analarning yuzaga kelishida o‘quvchilarning unga nisbatan munosabati katta ahamiyatga ega. Maktab rahbariyati va o‘qituvchilar bolalar jamoasiga u yoki bu ortiqcha an‘anani yuklamasliklari kerak. Ularning vazifasi oshkor bo‘lmagan holda hamda o‘quvchilar yaratish zarurligini tushuntirish tadbirlarini uyushtirish va o‘tkazishda birgalikda ish olib borish, o‘quvchilarni an‘analarni davom ettirishga o‘rgatishdan iborat.

SHaxs va jamoa o‘rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi borasida quyidagi andozaning yaratilishi ta‘minlanadi.

Jamoa kishilarning shunday muayyan guruhi bo‘lib, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan, umumiy maqsad hamda mazkur maqsadni amalga oshirishga yo‘naltirilgan faoliyatni tashkil etadi. Jamoa o‘zida bir necha xususiyat (belgilar)ni namoyon etadi.

Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo'ysunadigan uzoq muddatli, murakkab jarayon bo'lib, u ko'pchilik pedagoglarning e'tirof etishlarida to'rt bosqichli jarayonda qaror topadi.

Jamoani shakllantirish o'ziga xos metodika asosida amalga oshiriladi. Ushbu metodika doirasida jamoaga nisbatan talablarning qo'yilishi jamoa faoli (aktivi) ni tarbiyalash masalasi alohida ahamiyatga egadir. Jamoaning mustahkam bo'lishi a'zolari o'rtasida o'zaro yordam, hamkorlikning qaror topishida jamoa a'nalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Jamoa va uni shakllantirish pedagogik faoliyatning asosiy maqsadi hisoblanadi. Jamoaning etakchi tarbiyaviy vazifasi shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni hosil qilish, mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir.

Demak, yuksak darajada o'stirilgan jamoa o'zida bir necha xususiyat belgilarni namoyon etadi. Ular quyidagilardir :

1. Ijtimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi ;
2. Birgalikdagi umumiy faoliyatning tashkil etilishi;
3. Majburiy mas'uliyatli munosabatning yo'lga qo'yilishi ;
4. Saylangan umumiy rahbariy organga egalik

Jamoani shakllantirish muayyan qonuniyatlarga bo'ysunadigan uzoq muddatli, murakkab jarayondir. Jamoaning vujudga kelishi uchun to'rt bosqich zarur. Jamoaning shakllanish bosqichlarida dastlab pedagog butun bir guruhga talab qo'yadi, so'ngra jamoa faollari (aktivi) jamoa a'zolariga talab qo'yadi, so'ngra butun jamoa alohida shaxsdan muayyan tarzda faoliyat olib borishni talab qiladi va nihoyat, shaxs o'z-o'ziga talab qo'yadi.

Jamoaning ijobiy rivojlanishi uning a'zolarida faoliyat motivlari (rag'batlari) ning paydo bo'lishi, ijodiy hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlarning tez sur'atlar bilan rivojlanishiga olib keladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashning amaldagi holati

Boshlang'ich sinf "O'qish" darsliklari tahlili shuni ko'rsatadiki, dos'tlik va o'rtoqlikni tarbiyalash nihoyatda dolzarb masaladir. Bu darsliklarda bu muammo bo'yicha bevosita bilimlar berilgan. Bu bilimlar esa o'quvchilarda do'stlik, o'rtoqlik, hamjihatlik, mehribonlik kabi insoniy sifatlarni tarbiyalashga xizmat etadi. Bu vazifalarni amalga oshirish esa boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Maktablarda guruhiy ishlarni tashkil etishning turli usullari qo'llaniladi: bir xil ishlar: unda jamoani tashkil etgan barcha guruhlar bir xil topshiriqlarni bajaradilar; tabaqalashtirilgan guruhiy ishlar; unda guruhlar individual topshiriq oladilar. Tashkil etishning guruhiy shakllari amalda o'quvchilar faoliyatining barcha sohalarida qo'llaniladi. Masalan: sinfdagi darsdan tashqari bilish faoliyatida «topilgan va topilmagan sirlar kechasi» o'tkaziladi. Sinf bir necha guruhga bo'linadi, ulardan har biri o'z «siri»ni belgilab va uni sinfga taqdim etadi. Darsda bilish faoliyatini masalan 8-sinfdagi tarix darsida o'quvchilar guruhlarga bo'linadilar, ularning har biri topshiriq oladi. Guruhlarning vakillari topshiriqlarning bajarilish yakunlarini butun sinfga ma'lum qiladilar, sinf ular muhokama qilib, tuzatishlar kiritadi.

Jamoa tashkil etganda o'quvchilar muhitida mavjud bo'lgan haqiqiy guruhlarni tutish, bir-biriga va o'zaro do'stlashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhlarni xususiyatlarini ularning yo'nalishi, qiziqishlari, malakasini bilishlari hisobga olish va foydalanish kerak. Jamoa ishni tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xususiyatlarni hisobga olish ishining samaradorligini oshiradi. Ikkinchi tomondan bu hol guruhdagi muammolarni jamoaning qiziqishlari sohasiga va jamoaning qiziqishlarini guruhdagi muomila sohasiga olib kiradi.

Jamoa faoliyatini tashkil etishda o'qituvchilarning shaxslararo real mavjud bo'lgan aloqalarni hisobga olish ikki xil maqsadga erishish- guruh a'zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o'rtasiga muomalaga ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

Do'stlik va o'rtoqlik xalqimizning yuksak ma'naviy fazilatlaridan biri bo'lib, kishilarning chuqur ichki hissiyotlari orqali belgilanadigan murakkab hodisalar

natijasida tarkib topadi. Taʼlim-tarbiyada xalq ertaklaridan foydalanish oʻquvchilarning maʼnaviy dunyosini boyitadi, xulqini ijobiy yoʻnaltiradi. Shu maqsadda oʻquvchilarni doʻstlik, oʻrtoqlik ruhida tarbiyalashning amaliyotdagi holatini oʻrganish maqsadida darslarni kuzatdik. Shu bilan birgalikda doʻstlik, oʻrtoqlik hissini tarbiyalashda bolalarga ota-onalarning taʼsirini oʻrganish uchun ota-onalar oʻrtasida anketa soʻrovnomasini oʻtkazdik. Anketa soʻrovlarida 20 nafar ota-ona ishtirok etdi.

Biz ota-onalarga quyidagi savollar bilan murojaat etdik:

1. "Oilangizda bolalar tarbiyasi bilan asosan kimlar shugʻullanadi?" degan savolga 40 % ota-ona "buvisi, bobosi", 40 % ota-ona "oʻzlarimiz", 20 % ota-ona esa "aka-opalari" deb javob qaytarishdi.

"Men ham, dadasi ham ishda boʻlamiz. Uyda esa bolalarga qarashga buvisi borlar Bola tarbiyasida bir-birimizga suyanamiz. Ishdan kelgach bolalar bilan shugʻullanamiz. Kunduzi esa maktab bor. Kattalari endi oʻzlarini eplaydigan boʻlib qolishdi. Ukasiga ham shular qaraydi. Ish bilan odamning bolalar tarbiyasi bilan shugʻullanishga vaqti qayoqda?"

Shu kabi olingan javoblardan koʻrinib turibdiki, ota-onalarning asosiy qismi bolalar tarbiyasi bilan shugʻullanishga vaqtlari yoʻqligini koʻrsatadi. Vaholanki, oilada bobo-buvilar bilan birgalikda ota-onalar ham oʻz farzandlari uchun yetarlicha vaqt ajratib borsalar maqsadga muvofiq boʻlar edi.

2. "Farzandingiz doʻstlarini siz tanlab berasizmi? Yoki oʻzlari tanlaydilarmi?" avoliga 50 % ota-onalar farzandlarining oʻrtoq tanlashlariga alohida eʼtibor bilan qarashlarini, 30 % ota-onalar farzandlari oʻz ixtiyorlariga koʻra doʻst tanlashlarini, buning ular uchun jiddiy ahamiyatga ega emasligini, 20 % ota-onalar esa agar oilasi maʼqul boʻlsa shunga qarab ish tutishlarini aytib oʻtishdi.

3. "Bolalaringizga ertaklar aytib berasizmi?" deb soʻraganimizda esa 54 % ota-onalar oʻzlari oʻqib olishadilar, 28 % ota-onalar televizordan ertak multfilmlar koʻp beriladi, shular ham yetarli, lekin, bazida esa uxlatish uchun ham ertak aytib berishga toʻgʻri keladi deb, 8 % ota-onalar esa ertak aytib berishlarini taʼkidlashgan. Bu javoblardan koʻrinadiki, bolalarning ertak

eshitishga bolgan istagi to'laqonlicha qondirilmayapti. Holbuki, ertak eshitish bolani mulohaza qilishga chorlaydi, dunyoqarashini kengaytiradi va ijobiy his-tuyg'ularni anglab yetishga xizmat qiladi.

4. "Sizningcha ertaklardan foydalanishning tarbiyaviy taʼsiri bormi? Ulardan foydalan turasizmi?" degan savolga 60 % ota-onalar ertaklarning tarbiyaviy imkoniyatlari katta ekanligini, 30 % ota-onalar esa tog'ri kelib qolsafoydalanaman, umuman bunga eʼtibor berib o'tirmayman deb, 20 % ota-onalar esa ertaklarsiz ham tarbiyalash mumkinku, tarbiya jarayonida boshqa usullarham mavjud ekanligini aytib o'tishgan.

Bu javobdan ko'rinib turibdiki, ko'pchilik ota-onalar ertaklarning tarbiyaga taʼsirini yuqori ekanligini tushunishgan. Bu javob bizni quvontirdi, albatta. Ammo, ayrim javoblardan maʼlum bo'ldiki, ota-onalarda ertaklardan foydalanishga ehtiyoj bor-u, biroq eʼtibor yetarli emas, sababini ko'pchilik o'zi bilmaydi, vaqtim yo'q deb o'ylashadi.

5 "Farzandlaringizning yaqin do'stlari bormi? Ularning do'stligiga munosabatingiz?" deb so'raganimizda 58% ota-ona bolalarning do'stligida yaqin, uzoq degan farq bormi, bu haqda ularda tushuncha bo'lmagandan keyin, do'st nima qilsin- deb, 28% Yaqinmi, uzoqmi, umuman tengqur do'stlari bor deb, 18 % esa "bor, farzandlarimizning 2-3 nafardan yaqin do'stlari bor" degan fikrlarni bildirishdi.

Yuqoridagi javoblardan ko'rinib turibdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining do'stlari bo'lishiga ko'pgina ota-onalar ishonchsizlik bilan qaraydilar, ammo, ayrimlari to'g'ri yondashadilar. Bolalarning o'zaro aloqalari, do'stlik, o'rtoqlik munosabatlari ota-onalarni u qadar tashvishga solmaydi, bu xil aloqalar kichik yoshda muhim emas deb qaraydilar. Baʼzi ota-onalar ertaklarning tarbiyaviy ahamiyatini tushunadi, biroq undan maʼlum maqsadda foydalanish yo'lini bilmaydilar. Ko'pgina ota-onalar esa bolalar maktabga borgach" bola endi o'quvchi savodi chiqib qoldi, ertakni o'zlari o'qishi mumkin" degan fikrga asoslanib ertak aytib berishni to'xtatadilar. Bizningcha, o'qituvchilar va ota-onalar xalq og'zaki ijodining muhim janrlaridan biri bo'lgan ertaklardan

bolalarda hamkorlik, hamjihatlik, do'stlik, o'rtoqlik hissini tarbiyalashda orinli foydalanishsa natija yuqori bo'ladi. Bunday samaradorlik esa tarbiyada muhimdir. Zero, bolalikdan boshlangan va tog'ri tanlangan, yo'naltirilgan do'stlikning ijobiy tomonlari ko'p.

II BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI O'RTOQLIK VA DO'STLIK HISSIDA TARBIYALASHNING SHAKL VA USULLARI

2.1. O'quvchilarni o'qish darslari va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida do'stlik, o'rtoqlik ruhida tarbiyalash yo'llari

Do'stlik va o'rtoqlik xalqimizning yuksak ma'naviy fazilatlaridan biri bo'lib, u kishilarning chuqur ichki hissiyotlari orqali belgilanadigan murakkab hodisalar natijadida tarkib topadi.

O'zbek xalqi kishilar o'rtasidagi do'stlik va o'rtoqlik tuyg'ularini yuksak baholagan. Bunday sifatlar og'zaki ijodimizga ham ko'chgan. Asosiy o'rinlardan birini egallab kelgan:

Do'stsiz boshim-tuzsiz oshim.

Chin do'st tug'ishganing bilan teng.

Bemehr qarindoshdan

Mehribon do'st yaxshi.

Ahillik mavzulariga bag'ishlangan xalq og'zaki ijodi yoshlar o'rtasida do'stlik va o'rtoqlik tuyg'ularini tarbiyalashgan ham uni targ'ib qilishgan. Keksa avlodlarning eng ko'p qo'llaydigan pedagogik ta'fsir ko'rsatuvchi vositalaridan biri bo'lib kelgan va xalq pedagogikasidan asosiy o'rin olgandir. Bolalarning aqliy va axloqiy rivojlanishiga mos keladigan, ya'ni asosan bolalar uchun yaratilgan ertaklarda dos'tlik va o'rtoqlik mavzusi, hayvonlar haqidagi, sehrli, hayotiy, satirik ertaklarda dos'tlik va o'rtoqlikning oliyjanoblighi, unga amal qilish zarurligi targ'ib qilinib, shu asardagi ijobiy obrazlardan namuna olishga undaladi. Masalan, hayvonlar (qush) haqidagi "Do'stlik" ertagida, bir o'rmonda katta baroq mushuk bo'lib, u mo'zajgina uyda tinch yasharkan. Uning oldiga boshpanasiz qolgan tipratikon, bo'rilardan qochib yurgan quyon, burgutdan qochib yurgan olmaxon, aka-uka ayiq kelib, uyidan joy berishini iltimos qilishadi. Mushuk ko'nmaydi, faqat hiylakor tulkini qo'yadi. Tulki mushukni aldab, arslonning uyini bosib olishga da'vat etadi. Mushuk arslonning uyiga borganda qorovul bo'lib turgan bo'ri rosa talaydi. O'lar holatda qocha turib yo'lda tipratikon, quyon, olmaxon va aka-uka ayiqlarni uchratib qoladi va ular mushukka yaxshilik qilishadi. Ayiq uni opichlab oladi. Hammasi mushukning uyiga kelishsa, ayyor tulki mushukning uyidagi uy-ro'zg'or buyumlarini aravaga ortib, o'g'irlab ketmoqchi bo'lib turgan ekan. Ular ayyor tulkining jazosini berishibdi. Baroq mushuk do'stlariga rahmat aytib, ularni ichkariga taklif qilibdi. "Jon do'stlarim, ketmanglar, inoq bo'lib birga yashaylik, inoqlikda gap ko'p ekan",- debdi mushuk. Do'stlari ko'nibdi. Baroq mushuk qizg'anchiligini qo'yibdi. Birovga qattiq gapirmaydigan bo'libdi.

Shunga o'xshash "Oltin baliq" ertagida qadim zamonda juda qashshoq baliqchi yashagan ekan. Baliqchi chol o'g'li bilan yashar ekan. Bir kun to'rga oltin baliq tushibdi. Chol buni podshohga xabar bergani ketganida, bola baliqni qo'yib yuboribdi. Podshoh kelib voqeani bilibdi va bolaning qo'l-oyoqlarini bog'lab, kemaga solib daryoga oqizadi. Baliqchi bola o'zi qo'yib yuborgan baliq yordamida daryodan omon chiqadi. Ozod bo'lgan baliq yosh yigit timsolida baliqchi bola bilan tanishadi. Yosh yigitcha yonidan bir kulcha chiqarib, bo'lib yeyishadi. Do'stlik ahdini bajo keltirishadi. Ikkisi birgalikda odamlarni qoyil qoldiradigan ko'p ajoyib xizmatlar qiladilar. Dostliklari borgan sayi mustahkamlanib boraveradi. Hamkorlikdagi halol xizmatlari tufayli katta boyliklarga erishadilar. Nihoyat ajrashish vaqti kelganda yosh yigitcha:

- Endi senga bir sirni aytaman. Men o'sha rahm qilib qo'yib yuborgan balig'ingman. Seni suvga tashlaganlarida mening chin do'stlarim o'tinchlarimni bajo keltirib, seni bu orolga olib keldilar. Sening sofdil ekanligingga endi ishonдим. Seni o'z akamdek bilib oldim. Endi o'z joyimga ketaman,- deb xayrlashib suvga sho'ng'ib ketibdi.

Shubhasiz, yuqoridagi kabi ertaklar boshlang'ich sinf o'quvchilariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va ularda do'stlik, o'rtoqlikka oid his-tuyg'ularni tarbiyalab yetishtirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, dos'tlik va o'rtoqlik mavzusida aytilgan hayotiy ertaklar nisbatan ko'p va u yoshlar tarbiyasida qudratli pedagogik vosita bo'lib xizmat qilib kelgan.

Xalq ijodida dos'tlik-o'rtoqlik mavzusida aytilgan hayotiy ertaklar turli kasb egalari-dehqonlar, cho'ponlar, hunarmandlar, sinfdoshlar o'rtasidagi do'stlik shuningdek, saroy amaldorlari va shohlar o'rtasidagi qalbaki va samimiy do'stlik tasvirlanadi. Masalan: "Erali va Sherali" dostonida, Erali bilan

Xalq ijodidagi yuqoridagi kabi mustahkam do'stlik va o'rtoqlik bilan birga o'zlarini go'yo do'st qilib ko'ratib, aslida do'st boshiga ish tushganda o'zini chetga olib turuvchi – qalbaki do'stlik shunday ifodalanadi.

Do'st do'stni kulfatda sinar.

Chin do'st boshga ish tushganda bilinar.

Do'sting bilan sirdosh bo'l,

Qilgan ishga qo'ldosh bo'l

Masalan, do'stlik haqida hayvonlar, qushlar haqidagi ertakda Olmaxon daraxtdan- daraxtga sakrayotib, botqoqqa yiqilib tushadi. Botqoqdan chiqa olmay, do'stlarini yordamga chaqiribdi. Do'sti Kakku qush kelib zo'r berib botqoqni qarg'ay boshlabdi. Ammo Olmaxonga hech qanday yordam bermabdi. Bu shovqinni eshitib, bir Mayna uchib kelibdi va bir novdani olib kelib Olmaxonga uzatibdi hamda uni botqoqdan qutqaribdi. So'ng Kakku quhga qarab: "Do'stning boshiga mushkul ish tushganda yordam qilish kerak. Botqoqni keyin qarg'ay berasan...",- debdi. Bundan tashqari "Quyosh yerining pahlavoni" ertagida Salimboyning zulmidan dashtu-biyobonga chiqib ketgan chol va uning Rustam tasodifan ayiqlarning inini oldiga kelib, holdan toyib o'tirib qolishadi. Ular ayiqlarni ko'rib dahshat ichida qotib qoladilar. Shunda ayiq ularni tinchlantiradi va:

- Otajon, siz meni ham "bolam" deb qabul qiling. Bu ikki go'dak do'st bo'lsin. Bizlar ham shu yerda erkin umr kechiraylik,- debdi. Ikki yosh do'stlashadi va umrlarining oxirigacha el-yurt, xalq uchun birgalikda xizmat qiladilar.

Hayotiy ertaklarda ham shu mazmundagi materiallar ko'plab uchraydi. "Boyning o'g'li" ertagida boy o'lib ketgach, uning o'g'li besh-olti ulfat orttirib bor-yo'g'ini maishatga sarflaydi va u nima nomaqulchiliklar qilsa ham o'rtoqlari qo'llab-quvvatlaydi. Kunlar - oylar o'tib yigitning mol-dunyosi tamom bo'ladi. O'rtoqlari undan yuz o'giradilar. Boshiga og'ir kunlar tusha boshlaydi. O'rtoqlaridan hechbiri yordamga kelmaydi. Shuningdek, xalq ijodida qalbaki, bevafo do'stlik qattiq qoralanadi. Yaxshi-do'st –jon ozig'i, Yomon do'st – bosh qozig'i.

Do'stning yomonidan qoch.

Bevafo do'stdan tayoq yaxshi,

Bebahra guldan yaproq yaxshi

deganlaridek, qalbaki do'stlikning yomon oqibatlarini ko'rsatiladi.

Ayniqsa, do'st tutinib, shu do'stlikning ahdu paymonini g'ayriy niyatlar uchun poymol qilinishi, hatto vijdotsizlik, tubanlik kabi o'ta axloqsizlik qiluvchi g'azab va nafrat bilan tasvirlanadi.

Ertaklar esa, bolalar hayotiga beshik davridan keyin, ularda tafakkuri va nutq shakllanishi bilan kirib keladi. Bolalikning bokira olami ertaklardan boshlanadi. Uzoq ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan bunday sehrli olamning boqiyliigi, hamma vaqt fusunkor va yoqimlilik ularda olijanob g'oyalarning mujassamlashganligidadir. Bu g'oyalar esa hamma vaqt kishilarni, ayniqsa, yosh avlodnima“naviy kamol toptirishda belgilovchi rol o'ynaydi.

Qadimdan ota-bobolarimiz o'z orzu-umidlarini turmush haqiqatlari bilan uyg'unlashtirgan holda go'zal mo'jizakor manzaraga, sodda va o'ta teran mazmunga ega ertaklarni yaratganlar. Hayot haqiqati va kishilarning ruhi, psixologiyasini o'zida aks ettirgan ertaklarning badiiy kuchi hanuzgacha kattalar va kichiklar uchun birday qiziqarli, jozibali xalq kitobi sifatida ta“sir etib kelmoqda.

Ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati katta. Ertaklarda voqealar asosan mo'jizali tarzda ifodalanadi. Binobarin, mo'jiza yoki fantaziya voqea va hodisalarni hayot bilan bog'lab haqiqat, ozodlik, to'g'rilik, odamiylik kabi didaktik g'oyalarni tashviq etadi, syujet rivojiga kuch bag'ishlaydi. Tinglovchi e“tiborini o'ziga jalb etib, ajoyibotlar olamiga olib kiradi. Shirin tuyg'ular dunyosiga g'arq etadi.

O'zbek xalq orasida ertak so'zi dialektik jihatdan metal, cho'pchak, qo'shuq, o'tirik, tural, hikoya, afsona atamalarida qo'llanadi. XI asrda yashagan lingvistik olim Mahmud Qoshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asarida ertak- etuk” shaklida qo'llanilgan. “Ertak” leksimasi aytmoq, hikoya qilmoq, aytish kabi lug'aviy ma“no ham kasb etadi. Adabiy termin sifatida “ertak” leksimasi qabul qilingan. Alisher Navoiy g'azliyotida ertak “churchak” holidi uchraydi.

Darhaqiqat, ertaklar bolalarga mo'ljallangan ijod turi bo'lib, ularni tuzishi jihatidan bolalarning yosh xususiyatlariga ko'ra quyidagicha tasniflash mumkin:

Kichik yoshdagi bolalar ertaklari (2 yoshdan 6 yoshgacha)

O'rta yoshdagi bolalar ertaklari (7 yoshdan 11 yoshgacha)

O'smir bolalar ertaklari (12 yoshdan 16 yoshgacha)

Kichik yoshdagi (2 yoshdan 6 yoshgacha) bolalarga aytiladigan ertaklarning voqeasi juda sodda, ishtirok etuvchi ertak qahramonlari va personajlarning ham soni 3-4 nafardan oshmaydi. Ularning ham aksariyati bolalarga tanish uy hayvonlari, parrandalari, qushlar yoki o'rmon hayvonlari, shuningdek oila a'zolariga o'xshagan nomlari tanish (ota-ona, bobo-buvi, tog'a va shu kabi) kishilardan iborat. Bunday ertaklar xususan, bolalarni ovutish, fikrni biror narsaga jalb qilish, biror foydali odatga o'rgatish, ularga notanish hayvonlarning o'zini, xarakterini tanishtirish maqsadida aytiladi. Aksariyat hollarda, bu yoshdagi bolalarda ko'proq hayvonlar haqidagi ertaklarning shakl va mazmuniga ko'ra sof turi tavsiya etiladi. Sof hayvonlar haqidagi ertaklar nisbatan qadimiy bo'lib, ibtidoiy jamiyatning ovchilik bilan shug'ullangan bosqichida yuzaga kelgan deb taxmin qilish mumkin. Bu davrda hayvonlarni kuzatish kuchli bo'lgan hamda o'sha davr odamlari hayvonlarga nisbatan e'tiborini jalb etgan. Ba'zi hayvonlarning har xil ovoz chiqarishi, uv tortib bo'kirishi, "o'yin tushib" sakrashi, belgi- xususiyati, hatti-harakati odmlarning diqqatini o'ziga tortgan. Hayvonlarni kuzatish esa ertaklarning dastlabgi namuna sifatida yuzaga kelishiga sabab bo'lgan. Masalan, "Tulkiboy", "Kiyik bilan kadi", "Xo'roz bilan tulki", "Boyqush", "Qaldirg'och va ilon", "Echkining o'ch olishi" kabilar shu tur ertaklarga misol bo'la oladi. Bu ertaklar asrlar mobaynida o'z mohiyatini, qimmatini yo'qotmay, avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. Bu kabi ertaklar go'dakning olamdagi mavjudotni ongli ravishda anglab borishiga yordam beradi. Chunki bola atrof-muhit bilan tanisha boshlashi mobaynida dastlab hayvonlarga juda qiziqib, sinchkov nazar tashlaydi. Ko'rgan hayvonlari-yu parrandalarini ushlab ko'rishga intiladi. Sababi

bolaning aksariyat o'yinchoqlari hayvonlar shaklidan iborat. Bu yoshdagi bolalarga ertak voqeasini tovush tembiga ko'ra ohang yordamida, ko'z, qo'l, gavda harakatlari orqali hikoya qilinadi. Shuningdek, ertak aytuvchi bolalarning diqqatini bir joyga to'plash, qiziqtirish va tinglashga tayyorlash uchun ertak oldi deb atalmish an'anaviy qolip jumalaridan foydalanish zarur. O'qish darslari atrof-muhit, insoniy munosabatlar, Vatanning o'tmishi va hozirgi kundagi hayoti haqidagi o'quvchilar bilimlarini kengaytiradi, dunyoqarashlarining shakllanishiga, ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Natijada o'quvchilarga ijobiy sifatlar shakllana boshlaydi. Vatanparvarlik, insonparvarlik hislari shakllanadi. 1-sinf "O'qish" kitobini misol qilib olsak, u 7 bo'limdan iborat bo'lib, bular "O'zbekiston – Vatanim manim", "Biz – buyuklar avlodi", "Ko'klam-yashardi olam", "Ilm-aql chirog'i", "Xalq o'giti- baxt kaliti", "Odob-insonga husn", "Mehnatning tagirohat". Jumladan, beshinchi bo'lim "Xalq o'giti - baxt kaliti" deb nomlanib, xalq og'zaki ijodini o'rganishga bag'ishlangan. Bunda birinchi sinf o'quvchilarining yoshi, o'zlashtirish xususiyatlariga mos materiallar tanlangan. Asosiy maqsad o'quvchilarda umuminsoniy sifatlarni, ya'ni rostgo'ylik, halollik, mehribonlik, do'stlik, o'rtoqlikni tarbiyalashga qaratilgan.

2-sinf "O'qish" kitobining "Otalar so'zi- aqlning ko'zi" bo'limida otabobolarimiz o'g'itlari, hadis ilmiga oid bilimlar orqali o'quvchilarda insofli, iymonli bo'lish bilan birga mehr-muruvvatni ham tarbiyalashga qaratilgan. 3-sinf "O'qish" kitobining "Go'zal fazilatlar – inson husni" bo'limi esa o'quvchilarga inoqlikka, hamjihatlikka, birodarlikka, do'stlikka oid bilimlar berishga qaratilgandir. "Qushlar, hayvonlar – bizning do'stimiz" va "Ertaklar-yaxshilikka yetaklar" bo'limlarida ham o'quvchilarni do'stlikka, hamjihatlikka, do'stlikni asrab-avaylashga oid ertaklar aks etgan. Masalan, "Uch o'rtoq" ertagini olib ko'radigan bo'lsak, bu ertakda qanday kishilar bilan do'st bo'lish, chin do'stlik haqida gap boradi. "Ertaklar - yaxshilikka yetaklar" bo'limida berilgan kenja o'g'il ertagining mazmuni esa hamjihatlik, do'st orttirish haqida fikr yuritiladi. "Somon, cho'g' va loviya" ertagida do'stlikni qadriga

yetmaslikning oqibati, do'stning ahvolidan kulishning holi yomon bo'lishi haqidagi mazmun aks etadi. "Ikki o'rtoq" ertagida berilgan qahramonlar harakatlari esa o'quvchilarni birovni haqiga xiyonat qilmaslikka, hiyla ishlatmaslik lozimligi haqidagi fikrlar bilan tanishtiriladi. "Yoz o'tadi- soz" bo'limidagi do'stlikni ahillikni ulug'lovchi ertaklardan biri "Qaldirg'och bilan beshiktervatar" ertagidir. Bu ertak orqali o'quvchilarni dos'tlik, inoqlik, o'rtoqlik ruhida tarbiyalash mumkin. Chunki ayni ana shu ertak qahramonlari orqali hamjihatlik, do'stlikning kuchi hamma narsadan ustun ekanligini tushunish mumkin. Masalan, "Mehrobdan chayon" romanidan olingan "Chin o'rtoq" hikoyasi, "Kalina va Dimna" asaridan olingan "Do'stlar" ertagi ham do'stlik, do'stlarning bir-biriga yordam, hamjihatlikning foydasi haqidagi ibratli mazmundan iborat.

3-sinf uchun o'qish fanidan dars ishlanmasi

AHILLIK-ULUG' BAXT

3-sinf uchun o'qish fanidan dars ishlanmasi

Darsning maqsadlari:

a) ta'limiy: o'quvchilarga ahillik, inoqlik insoniylikning eng yaxshi fazilatlari ekanligi, bular orqali baxtu-saodatga erishish mumkinligi haqida bilim berish;

b) tarbiyaviy: bolalarni bir-biri bilan ahil, inoq bo'lishga, jamoa fikriga quloq solishga o'rgatish;

d) rivojlantiruvchi: matnlarni o'qishga bo'lgan layoqatni rivojlantirish.

Dars usuli: Hikoya, suhbat.

Dars jihozlari: Poyezd, ayiq va tulki, ko'l ichidagi orqasida test yozilgan baliqchalar, "Soya teatri" va undagi qahramonlar maketlari, krossvord.

Darsning borishi: O'quvchilar bilan salomlashib, davomat aniqlanadi. Yil fasllari, oy, kun, tabiat haqida suhbat o'tkaziladi.

O'qituvchi: Darsimizning neligini so'zlar kim,
Bilsangiz gar ayta qoling turmay jim?

O'quvchilar: Hozirgi darsimiz bilsangiz o'qish,
Maqsadimiz o'qib bilmoq yozu qish.

O'qituvchi: Fan haqida bilganingiz ayta qoling,
O'z fikrini bildirganga quloq soling.

1-o'quvchi: Kimki istar ko'p bilim,
O'qish kerak betinim.

2-o'quvchi: O'qib uqsak har qancha,
Bizga bo'lar kam shuncha.

O'qituvchi: Hamma darsga tayyormi? O'quv qurollar bormi?

O'qituvchi o'quv qurollarni ko'zdan kechiradi. Shu mahal eshikdan Malika kirib keladi, salomlashib o'zini tanishtiradi:

-Salom bilimdon bolajonlar. Meni taniyapsizlarmi?

O'quvchilar: Yo'q tanimayapmiz!

Malika: Men ertaklar yurtining shohi Ibn Xattot qizi Shahzodabonu bo'laman. Boshimga bir mushkul ish tushdi. Men gullarni juda sevaman. Gul terish uchun chiqqan edim, adashib qoldim. O'z yurtimga bormoqchiman.

O'qituvchi: Bolajonlar, Malikaga yordam beramizmi?

O'quvchilar: Ha, albatta!

Malika: Rahmat bolajonlar. Sizlarga shuni eslatmoqchimanki yurtimga borishim uchun o'rmon oralab yurishga to'g'ri keladi. U yerda turli hayvonlarga duch kelish mumkin. Qo'limdagi gullarimni oldirmasligim uchun ularning shartini bajarishga to'g'ri keladi.

O'qituvchi: Yurtingizga boradigan joydan temir yo'l o'tganmi?

Malika: Ha.

O'qituvchi: Bo'lmasa biz sizni o'zimizning tez yurar poyezdimizda olib boramiz. Siz poyezdning old o'rindig'ida o'tirasiz. O'quvchilarni esa uch guruhga bo'lib orqadagi 3 ta vagonga joylashtiramiz. Oldingizdan biror hayvon chiqsa, bolajonlarga murojaat qilasiz, ular sizga darhol yordamlashadi.

Malika Shahzodabonu yo'lga tushadi. Yo'lda unga ayiq duch keladi va uning gullarini olib, o'zini yemoqchiligini aytadi.

Malika: Ayiqjon, meni yemagin, otam Ibn Xattotning oldiga borishim kerak. Qanday sharting bor, bajaraman.

Ayiq: Ha bildim, ertaklar shohi Ibn Xattotning qizisan. Sen ham ertaklarni ko'p bilsang kerak. Menga "Botir mergan va chaqimchi" ertagini hikoya qilib bersang shunda yo'lingda davom etishing mumkin.

Malika: Bolajonlar, bu ertakni men o'qimaganman, siz bilasizmi? Yordam bering.

O'qituvchi: Qani bolajonlar, bu ertakda qaysi qahramonlar qatnashgan?

O'quvchilar: Botir mergan, chaqimchi, boy.

O'qituvchi: Unda uchchala guruhdan 2 nafardan o'quvchi ertakni "Davom ettir" o'yini orqali hikoya qilib beradi. O'yinimizning sharti shundan iboratki, bir o'quvchining fikrini ikkinchisi davom ettiradi.

Ertak hikoya qilib berilgach o'quvchilarga ball qo'yiladi. Guruh a'zolarining ballari jamlanib g'olib guruh aniqlanadi va poyezdning 1-vagoniga joylashadi. Ertakni tinglagan ayiq Malikaga yo'l beradi. Malika yo'lda tulkiga duch keladi. Tulki Malikaga gulini olib, o'zini yemoqchiligini aytadi.

Malika: Tulkijon meni yemagin, qanaqa sharting bo'lsa ham bajaraman.

Tulki unga ko'lda baliq tutganligini, lekin bu baliqlarni yeya olmayotganligini, sababi baliqchalar orqasida test savollar borligi, uni yechgandagina baliqchalar uniki bo'lishini tushuntiradi. Agar Malika test savollarini bajarib, tulkiga yordam bersa, uni qo'yib yuborishini aytadi. Malika rozi bo'ladi va u bolajonlardan yordam so'raydi. Tulki Malikaning qo'liga baliqchalar solingan ko'l maketini beradi. Sardorlar tezlik bilan topshiriqni bajarishga tushadi. Qaysi guruh ko'p test bajarsa shu guruh g'olib bo'ladi. Unda faol ishtirok etgan o'quvchilar baholanadi. Ballar jamlanib g'olib guruh aniqlanadi.

Malika yo'lida davom etib, nihoyat o'z yurtiga kirib keladi. Otasi bilan uchrashib, bo'lgan voqealarni, o'quvchilarning yordami orqali bu yerga yetib

kelganligini aytadi. Ertaklar shohi Ibn Xattot bolajonlarga o'z minnatdorchiligini bildirib shunday deydi:

-Bolajonlarim, kuch birlikda deb bejizga aytishmagan. Sizlar birlashgan edingiz hech kim sizni yengolmadi.

O'qituvchi: To'g'ri aytasiz ertaklar shohi, ahil, inoq bo'lsa har qanday mushkul muammolarni ham yecha olish mumkin. Bugungi o'tiladigan "**Ahillik-ulug' baxt**" mavzusi yuqoridagi fikrimizga yaqqol misol bo'la oladi.

Xattaxtaga sana va mavzu yoziladi. O'quvchilarga bu qirg'iz xalq ertagi ekanligi, ahillik deganda kishilarning bir-biri bilan o'zaro birlashishi uqtiriladi.

O'qituvchi: Ahillikka oid qanday she'r va maqollarni bilasiz?

1-o'quvchi: Ahillik by-inoqlik,

Totuvligu ittifoqlik.

Birlashsanqiz, albatta,

Ahillikda gap katta.

2-o'quvchi: Birlashqan o'zar,

Birlashmaqan to'zar.

3-o'quvchi: To'rtovlon tuqal bo'lsa,

Unmaganni undirar.

Oltovlon ola bo'lsa,

Og`zidagin oldirar.

Faol ishtirok etganlar baholanadi. O'qituvchi "**Ahillik-ulug' baxt**" ertagini "Soya teatri"da namoyish etish orqali hikoya qilib beradi. Bunda o'qituvchi ertakdagi donishmand chol va uning yetti o'g'li tasvirlangan maketlarni yorug'lik tushurilqan sahna orqasidan harakatlantirish orqali so'zlarini aytib turadi. Unda, otalari olamdan o'tgan bo'lsa ham o'g'illari inoq yashashi, kichiklari kattalarininq so`ziga quloq solishi, hammalari ishlab, bir-biriga ko'maklashishi ularning ahilligidan nishona ekanligi uqtiriladi. Shuning uchun ham qirg'izlar "**Ahillik-ulug' baxt**" degan naqlni tez-tez takrorlab turishi aytiladi.

Xattaxtaga krossvord chizilgan jadval ilinadi.

Ikkalasi ham bir go‘r, lekin ular bir-biridan ajratilsa, o‘g‘lim yaxshi bo‘lib qoladimi deyman-da.

Biroq Soli yaxshi, ishonchli do‘st. Bunday do‘stlik boshqa qaytib uchramasligi mumkin, shuni bilasizmi?

Men uning oilasini yoqtirmayman. Ularning do‘stliklariga nuqta qo‘ymasam bo‘lmaydi. SHoshmay tursin, ikkalasini ham men o‘zim...

Bolaning onasi bilan suhbatni davom ettiring, bolalarning do‘stligini himoya qilish uchun qanday qo‘shimcha sabab keltirish mumkin?

Ana shu suhbat bilan bog‘liq-qanday savollarni ota- onalar majlisiga olib chiqish mumkin bo‘ladi?

O‘quvchilar orasidagi do‘stlik nimalarga bog‘liq?

Do‘stni ota-ona tanlashi to‘g‘rimi?

O‘quvchilarga ushbu vaziyat bilan bog‘liq savollarga ota-onalaridan javob topib kelish vazifasi yuklatiladi.

Uyga topshirig: Ertakni qahramonlar tilida hikoya qilib berishga tayyorlanib kelish.

“O‘qish” kitobining har bir mavzusi so‘ngida savollar va topshiriqlar berilgan. O‘qituvchi badiiy matn ustida ishlaganda ushbu savol va topshiriqlardan foydalanadi. U matnni avval ifodali qilib o‘qib beradi. Keyin matn mazmuni ustida suhbat uyushtiradi. Bunda o‘qituvchi savollar va tasviriy vositalardan foydalaniladi. O‘quvchilarning o‘zlariga ichlariga o‘qish, mazmunini tushunish topshiriladi. Keyin navbatma-navbat o‘qitiladi. Lug‘at ustida ishlab, yangi so‘zlar ma‘nosi oshirishga e‘tibor qaratiladi. Oxirida savol-javob, test, boshqotirma va rebus yechib, o‘quvchilar bilimi umumlashtiriladi. Reytinggi e‘lon qilinadi.

O‘qish kitobining har bir bo‘limida topishmoq, maqol, hikmatli so‘zlar, tez aytishlar bilan birgalikda ertaklar ham berilgan. Bundan o‘qituvchi har bir darsning mazmuniga qarab foydalanishi mumkin. Har bir bo‘lim tugashi bilan takrorlash-umumlashtirish darslari o‘tiladi. Shunga erishish lozimki, bu darslar o‘quvchilar uchun bayram shaklida, qiziqarli bo‘lsin.

Xulosa qilib aytganda, o'qish darslarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. To'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qishga o'rgatish. O'qish malakalarini takomillashtirish.

2. O'qish darslarida o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish. Ta'lim berish orqali o'quvchilarda ijobiy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash, dunyoqarashni shakllantirish. Shuning bilan birga ekologik, estetik, mehnat, iqtisodiy va huquqiy tarbiya berish.

3. O'quvchilarda ijobiy tasavvur, nutq va tafakkurni o'stirish.

4. Qadim-qadimdan arqoqlab kelingan kitobga mehr-muhabbatni tarbiyalash, uni e'zozlashga, do'st tutinishga o'rgatish.

2.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashga doir tajriba- sinov ishlari va natijalar tahlili.

Ta'lim –tarbiya jarayoni har bir o'qituvchi va pedagogdan katta aql – zakovat, sabr – matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr – muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib

boruvchan bo'lishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi va zarur paytda so'z, ish yoxud amaliy harakat bilan yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir.

O'qituvchi shaxsi o'z kasbiga ixlos qo'yishi va uning ijtimoiy ahamiyatini tushunib etishi, bolalarga ta'sir o'tkazishi va ular bilan hamdardligida namoyon bo'luvchi shunday fazilatlar majmuasidirki, ular o'qituvchi faoliyati va muloqoti bilan uyg'unlashganda o'qituvchi mehnatining bir butunligiga erishiladi.

Biz bitiruv malakaviy ishimizni yozish jarayonida shahrimizda faoliyat ko'rsatayotgan Termiz shahar 16-maktabda tajriba – sinov ishlarini olib bordik. Tajriba sinov natijasida maktablarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida do'stlik va o'rtoqlik fazilatlarini shakllantirishda xalq pedagogikasi janrlaridan foydalanish ahvoli yetarlicha emas degan xulosaga keldik. Buning bir qator sabablari mavjud bo'lib, ular hozirgi kunda yaratilayotgan adabiyotlarning deyarli hammasida bolalar deyarli tanish bo'lgan xalq og'zaki ijodi janrlarining o'rin olishidir.

Yuqorida keltirilgan bir qator sabablarning kelib chiqish holatlarini aniqlash maqsadida maktablarning pedagogik jamoalari va boshlang'ich sinf o'quvchilari ota-onalari o'rtasida anketa so'rovnomalarini o'tkazdik va aniqlashtiruvchi tajribalarimizda natijalarini keltirdik.

Berilgan savollarga javoblarni tahlil qilib chiqqanimizdan so'ng aniqlovchi va shakllantiruvchi tajribalar asosida maktablarda dars berib kelayotgan o'qituvchilar bilan o'zimiz tanlagan boshlang'ich sinf o'quvchilarida do'stlik va o'rtoqlik sifatlarini shakllantirish usullari" mavzusida tajriba sinov ishlarini olib bordik. Tajriba boshida o'quvchilarni ikki guruhga ajratib oldik.

Birinchi guruh – nazorat guruhi.

Ikkinchi guruh – tajriba guruhi.

Ikkala sinf o'qituvchilariga ham bir xil matndagi savolnomalar tarqatildi. Tajriba –sinov ishlarini olib borish jarayonida tajriba guruhidagi o'qituvchilar bilan biz alohida ishlab, tushuntirish, suhbat, seminarlar, konferentsiyalar tashkil qildik. SHuningdek ertak, rivoyatlarni o'rganish bo'yicha biz tomonimizdan tashkil

etilgan interfaol darslar o‘z samarasini berdi. Tajriba –sinov yakunida nazorat va tajriba guruhi o‘qituvchilarining berilgan savollarga javoblarini tahlil qilib chiqdik.

Aniqlovchi tajribalar natijasi

	Sinflar	YUqori daraja		O‘rta daraja		Quyida daraja	
		Tajriba sinfi	Nazorat sinfi	Tajriba sinfi	Nazorat sinfi	Tajriba sinfi	Nazorat sinfi
	2-sinf o‘quvchilari	9	8	10	10	2	3
	% hisobida	36%	40 %	40%	40%	8%	12%
	3-sinf o‘quvchilari	10	8	13	11	3	3
	% hisobida	38,4 %	31%	49,4%	42,3 %	11,4%	11,9%

Olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, tajriba –sinov o‘tkazilgan tajriba guruhi ko‘rsatkichlari nazorat guruhlari ko‘rsatkichidan ancha yuqori.

Buning asosiy sabablarini quyidagilarda deb bildik:

1. Boshlang‘ich sinf darsliklariga o‘quvchilarda do‘stlik va o‘rtoqlik fazilatlarini shakllantirishga ta’sir ko‘rsatuvchi xalq pedagogikasi namunalaridan faqat dars jarayonida foydalanilayotgani, sinfdan tashqari o‘qish darslarida bunga etarlicha e’tibor qaratilmatgani;
2. Darsliklarga kiritilgan xaloq og‘zaki ijodi janrlarining takror-takror berilishi, ya’ni yangi manbalar bilan boyitilmaganligi;
3. Maktab o‘qituvchilarini bu borada qo‘shimcha izlanishlar olib bormayotganligi;
4. Amaliyot jarayonida bo‘lajak o‘qituvchi shaxsi egallashi zarur bo‘lgan pedagogik –psixologik bilimlarga yetarli e’tibor berilmaganligi;

SHuningdek, boshlang‘ich sinflarda xalq pedagogikasini o‘rganish va ular orqali o‘quvchilarda do‘stlik va o‘rtoqlik fazilatlarini shakllantirish, ularni ma’naviy axloqiy tarbiyalash bo‘yicha aniqlovchi tajriba-sinov natijalaridan keyin

biz tomonimizdan taklif etilgan va olib borilgan ishlar samaradorligini aniqlash maqsadida ta'kidlovchi tajriba-sinov ishlarini olib bordik.

O'quvchilarni xalq pedagogikasi namunalaridan foydalanib do'stlik va o'rtoqlikni shakllantirish darajalarini o'rganish maqsadida takror tajribalar o'tkazdik.

	Sinflar	YUqori daraja		O'rta daraja		Quyida daraja	
		Tajriba sinfi	Nazorat sinfi	Tajriba sinfi	Nazorat sinfi	Tajriba sinfi	Nazorat sinfi
	2-sinf o'quvchilari	11	9	13	10	1	3
	% hisobida	44%	36%	52%	50%	4%	14%
	3-sinf o'quvchilari	10	8	13	10	1	2
	% hisobida	38,4 %	31%	49,4%	42,3 %	11,4%	9 %

O'quvchilarda o'rtoqlik va do'stlik hissini shakllantirishga doir biz tomonimizdan tashkil etilgan, tajriba guruhlarida sinab ko'rilgan dars ishlanmalari, tizimli mashg'ulotlar natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida xalq pedagogikasi namunalarini o'rganishni, boshlang'ich sinf o'quvchilarida do'stlik va o'rtoqlik sifatlarini shakllanishi miqdor va sifat o'zgarishlari guvohi bo'ldik. Buni takror olingan natijalar isbotladi.

Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, tajriba-sinov o'tkazilgan tajriba guruhi ko'rsatkichlari nazorat guruhlarida ko'rsatkichidan ancha yuqori.

Olib borilgan kuzatishlar 3-sinf o'quvchilarida o'rtoqlik va do'stlik fazilatlarini shakllantirishda xalq og'zaki ijodi janrlaridan foydalanishda quyidagilarga amal qilish samarali natijalar berishini ko'rsatadi:

O'qituvchi bolalarning hammasini birday chin ko'ngildan yaxshi ko'rishi va buni shaxslararo munosabatlarda emotsional - hissiy ifodalay olishi, sinfda ijobiy ruhiy muhit o'rnatilishi;

O'quvchilarga do'stlik va o'rtoqlik, do'stga sadoqat mavzularida yozilgan xalq ertaklari, rivoyatlarni o'qish tavsiya etilishi.

Xulosa va tavsiyalar

Biz, jamoada o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalash shakl va usullari mavzusidagi bitiruv malakaviy ishini tayyorlash jarayonida mavzuga oid manbalar to'pladik, ularni pedagogik-psixologik tahlil qildik va o'zimiz uchun ma'lui bir xulosalarga keldik.

Jamoa va uni shakllantirish pedagogik faoliyatning asosiy maqsadi hisoblanadi. Jamoaning etakchi tarbiyaviy vazifasi shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatlarni hosil qilish, mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir.

Jamoaning ijobiy rivojlanishi uning a'zolarida faoliyat motivlari (rag'batlari) ning paydo bo'lishi, ijodiy hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlarining tez sur'atlar bilan rivojlanishiga olib keladi.

Jamoa va uni rivojlanish qonuniyatlarini bilish har bir pedagog uchun muhim bo'lib, bola shaxsi rivojlanishida jamoaning roli benihoya kattadir. Zero, jamoa safida bo'lish bolada o'ziga ishonch, jamoa a'zolari o'rtasida o'z menligini topish, o'z shaxsini qaror toptirish imkonini beradi. SHuningdek, ijtimoiy ongning shakllanishida va faoliyat turlarining o'zlashtirilishida ham jamoaning o'rni benihoya kattadir.

Biz ma'naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o'zlikni anglashning o'sishidan, xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildizlariga qaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb xisoblaymiz. Biz tarixda katta njobiy fazilatlari bilan nom qozongan ulug' bobolarimizdan hamisha ibrat olib yashaymiz. Oilada, maktabda, ko'cha-kuyda, mahallada, davralarda yoshlarimizni do'st orttirishga chaqiramiz. YOshlikda bog'langan do'stlik iplari mustahkam bo'ladi, uni g'iybat, tuhmat shamollari uza olmaydi. Do'sting bilan bir umrga bog'lanib qolsang, kayfiyating yaxshi bo'lsa uni baham ko'rgani, diqqat bo'lsang uni yozgani do'stingnikiga borasan, mehmon bo'lasan yoki do'sting ham shunday holatlarda senikiga keladi, ko'nglini yozadi. Do'stlik, o'rtoqlik rishtalarining bog'lanishi va mustahkamlanishini ta'minlovchi birmuncha xislatlar -rostgo'ylik, bir-birini o'zaro hurmat qilish va sirdosh bo'lish, o'rtoqlarga doimo g'amxo'r bo'lish kabilarni o'z vaqtida amalga oshirib borsak, bizning o'rtoqligimiz ortib, haqiqiy do'stlik darajasiga ko'tarila oladi, shuning uchun ham do'stlik o'rtoqlikning oliy shaklidir, deb yuritiladi. CHunki do'stlik avvalo o'rtoqlikdan boshlanadi. Kishi o'z o'rtoqlaridan birini boshqalardan ortiqroq sevadi. Uni boshqalardan ko'proq hurmat qiladi, unga nisbatan o'z moyilligini amalda ko'rsatishga intiladi. Ikkinchi tomon ham bu hurmatga hurmat

bilan javob berishi ayni muddao bo'ladi. Do'stlar doimo bir-birlaridan maslahat oladilar, bir-birlariga muntazam yordamlashib turadilar, moddiy va ma'naviy jihatdan bir-birlarini qo'llab-quvvatlaydilar.

Xalqning madaniy qadriyatlari, ma'naviy me'rosi, asori-atiqalari, xalq og'zaki ijodi namunalarida do'stlik va o'rtoqlik hislari ulug'lanib, chin do'stlik, unga sadoqat tuyg'ularining bola shaxsi shakllanishiga ta'siri benihoya kattadir va ular xaq qalbiga yaqinligi, soddaligi bilan ham bola ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Bitiruv malakaviy ishini bajarish jarayonida jarayonida o'quvchilarni do'stlik, o'rtoqlik ruhida tarbiyalash jarayonini amalga oshirishning yo'l-usullari, vositalari bilan tanishib chiqdik va tajriba-sinov ishlarini olib bordik.

Natijada, quyidagi xulosalarga keldik:

1. o'quvchilarda o'rtoqlik va do'stlik hissini tarbiyalashda sinf jamoasining o'rni beqiyos;

2. Ajdodlarimiz merosida axloqiy tuyg'ularni tarbiyalashga katta e'tibor qaratishgan, shuningdek do'stlik, o'rtoqlik, hamjihatlik sifatleri ham axloqiy sifatlarning asosiy sharti sifatida keltirilgan. Hozirda allomalarimizning boy merosi imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish maqsadga muvofiqdir.

3. O'zbek xalq og'zaki ijodidan, jumladan ertaklarning imkoniyatlaridan foydalanishni keng yo'lga qo'yish zarur. Bu o'rinda o'quvchilar hayotida do'stlik, o'rtoqlik, o'zaro munosabatni tarbiyalash maqsad qilib olinsa va unda shu mavzudagi ertaklarni uning vositasiga aylantirib undan foydalanilsa natija yuqori bo'ladi.

4. Dars jarayonida o'quvchilarni o'rtoqlik, do'stlik ruhida tarbiyalashda katta imkoniyatlar mavjud. Jumladan, o'qish darslarida o'quvchilarda do'stlik, o'rtoqlik tuyg'ularini shakllantirishga e'tibor qaratish lozim;

5. Do'stlik, o'rtoqlik sifatlerini shakllantirishda sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlardan kengroq foydalanish lozim.

6. Do'stlik, o'rtoqlik tuyg'ularini shakllantirishda ularning yosh va individual xususiyatlerini hisobga olish lozim; bunda bolaning ichki ma'naviy dunyosi, his-tuyg'ulari, munosabatlari, tengdoshlari bilan aloqalari tarbiyaviy ta'sirdan

chetda qolmasligi kerak;

Biz, jamoada o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalash shakl va usullari mavzusidagi bitiruv malakaviy ishimiz yakunida quyidagilarni tavsiya qilamiz:

1. Ota-onalar farzandlarida o'rtoqlik va do'stlik hissini tarbiyalashlari uchun farzandlarini jamoa orqali tarbiyalashga imkoniyat yaratib berishlari ;
2. Sinf rahbari o'z faoliyatlarida jamoada shaxslararo munosabatlarni shakllantirish va o'quvchilarida o'zaro do'stlik va o'rtoqlik tuyg'ularini shakllantirishi;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonuni. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., «Sharq», 1997 yil.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., «Sharq», 1997 yil.
3. I.Karimov. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida: -T.: O'zbekiston, 1995.
4. Karimov I.A. Bunyodkorlik yo'lidan. – Toshkent, O'zbekiston, 1996.
5. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. -T.: O'zbekiston, 1999.

6. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: “Ma'naviyat”, 2008. -176 b.
7. Karimov I.A. O`zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –T.: O`zbekiston, 2011. – 440 b.
8. Prezident I.A.Karimovning “Yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash – mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti” mavzusidagi Halqaro konferentsiyada so`zlagan nutqidan. – Toshkent, 2012 yil, 17 fevral.
9. Yo`ldoshev J. Yangi pedagogik texnologiya: yo`nalishlari, muammolari, yechimlari. «Xalq ta'limi», 1999 yil, 4-son, 4-11 betlar.
10. Kvasnevskogo K.A. Texnicheskoe sredstva obucheniya i metodika ix ispolzovaniya. -M., Kolos, 1998.
11. Kochitov S.I., Romanin V.A.TSO v professionalnoy shkole. M, Visshaya shkola, 1998g.
12. Rahmonqulova S.I. IBMPC shaxsiy kompyuterida ishlash. –T.:1998.
13. Marahimov A.R., Rahmonqulova S.I. Internet va undan foydalanish asoslari.- T.: 2001.
14. Mahmudov M. Ta'lim natijasini loyihalash. // «Pejagogik mahorat», 2003 yil, 1-son, 8-10 betlar.
15. Musayev R.S. O`qitishning texnik vositalari fanidan laboratoriya-amaliy mashg`ulotlarni bajarish (uslubiy qo`llanma). TIKXMII, 1999.
16. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.
17. Sayidahmedov N. Ta'limda harakatlantiruvchi kuch. «Ma'rifat», 1998 yil, 16 yanvar.
18. Xoliqov A ”Pedagogik mahorat” – Toshkent.: Iqtisod – moliya, 2010 – yil, 350 b.
19. Tolipov O’ ”Pedagogik texnologiya” –Toshkent.: Fan, 2005, 205 bet.
20. Yo`ldoshev J.G’. Yangi pedagogik texnologiya yo`nalishlari, muammolari//Xalq ta'limi, 1999. N 4. –B. 4-11.
21. Miralimov SH. YAngi an'analar, yangi odatlar. –T.: “O‘zbekiston”, 1975.

22. Muhamedov A. Madaniy-oqartuv ishi pedagogikasi. T.: “O‘zbekiston”, 1985.
23. Shodiyev D. va b. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari darsliklarini tekshirish va baholash mezonlari. - T.: O‘zPFITI, 2001. – 14 b.
24. Shodiyev D. Darslik yaratish metodologiyasi. - T.: O‘zPFITI, 1994. - 21 b.
25. Ergasheva G.S. Umumiy o‘rta ta’limda o‘quv materiallarini strukturalashtirish (tarkiblashtirishning) didaktik asoslari. //O‘zbekiston Respublikasida “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ni hayotga joriy qilishning II-bosqichida pedagogika fanining vazifalari” ilmiy-amaliy konf. mat. - T.: O‘zPFITI, - B. 298-301.
26. Ergasheva G.S. O‘quv materialini modellashtirish // J. Pedagogik mahorat. - 2002. - № 2. – B. 30-32.
27. Ergasheva G.S. Darsliklarda o‘quv materiallarini saralashning ba’zi jihatlari. // Uzluksiz ta’lim jurnali. - 2003. - № 4. – B. 3-15.
28. Ergasheva G.S. O‘quv materiallarini loyihalashga yangi pedagogik texnologiyalar asosida yondashish. // Xalq ta’limi jur. - 2004. - № 3. – B. 64-66.
29. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2-t. - M.: Rus tili, 1981. – 715 b.
30. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti. III-tom. –Toshkent: 2002. – 142-b.
31. Qosimova K., Fuzailov S., Ne’matova A. Ona tili. 2-sinf uchun darslik. Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. – 2012. 128 b.
32. Quvondiqov E.O. Pedagogik sinergetika va uning istiqbollari // Pedagogik mahorat.– Toshkent: 2006. – № 1. – B. 14–19.
33. G‘afforova T., Shodmonov E., Eshturdieva G. O‘qish kitobi. 1-sinf uchun darslik. Toshkent: Sharq. -2012. 127 b.
34. G‘afforova T., Shodmonov E., G‘ulomova X. Ona tili. 1-sinf uchun darslik. Toshkent: Sharq. – 2012. 112 b.
35. G‘afforova T., Nurullayeva Sh., Mirzahakimova Z. O‘qish kitobi. 2-sinf uchun darslik. Toshkent: Sharq. – 2012. 176 b.
36. G‘afforova T., Nurullayeva Sh. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida mustaqil ishlar va didaktik o‘yinlar. Qarshi: Nasaf. – 2003.

37. G'afforova T., Nurullayeva Sh., Haydarova O. Boshlang'ich sinflar uchun ona tili va o'qishdan didaktik materiallar Toshkent: Ilm ziyo. – 2004.

38. G'oziyev E. Tafakkur psixologiyasi. - T.; O'qituvchi, 1990 . 4-bet.

Internet saytlari

<http://www.pedagogika.uz>.

<http://www.ziyonet.uz>.

Google.uz

Ziyo. uz

Мундарижа

Kirish	3
1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalash muammolarini nazariy va amaliy asoslarini o'rgatish va tahlil etish;	6
I BOB. BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI DO'STLIK, O'RTOQLIK RUHIDA TARBIYALASH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	8
2.1. SHarq mutafakkirlari merosida bolalarni o'rtoqlik va do'stlik ruhida tarbiyalash muammosining yoritilishi.....	8
Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashga o'quvchilar jamoasining ta'siri	23
Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashning amaldagi holati	36
II BOB. BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI O'RTOQLIK VA DO'STLIK HISSIDA TARBIYALASHNING SHAKL VA USULLARI	40
2.1. O'quvchilarni o'qish darslari va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida do'stlik, o'rtoqlik ruhida tarbiyalash yo'llari	40
2.2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'rtoqlik va do'stlik hissida tarbiyalashga doir tajriba- sinov ishlari va natijalar tahlili.....	53
Xulosa va tavsiyalar	57
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	60
ИЛОВАЛАР	

